

MB
147.773

Янош Арань

ТОЛДІ

Arany János

TOLDI

Kárpátaljai
Magyar Könyvek

Arany János

Янош Ар

Kárpátaljai Magyar Könyvek

122. 011

34

Sorozatszerkesztők: Dupka György, Fejes János,
Tirkánics Gabriella, Réthyné Bulecza Rozália

A kiadvány megjelenését a Magyar Művelődési és
Közüktatási Minisztérium támogatta

Magyarból ukránra fordította: Jurij Skrobinec

Borító: Jankovics Mária

© *Jurij Skrobinec, fordítás, 1994*

Megjelent az INTERMIX KIADÓ gondozásában

Felelős kiadó: Dupka György

Felelős szerkesztő: Fejes János

ISBN 963 8129 69 7

ISSN 1022-0283

Készült Ungváron, a Patent Nyomda és Kiadóvállalatnál,
1994-ben

Felelős vezető: Kovács Dezső

Műszaki szerkesztő: Negre Viktor

Rend. sz.: 2004

Arany János

TOLDI

(elbeszélő költemény magyarul és ukránul)

Magyarból fordította: Jurij Skrobinec

Янош Арань

ТОЛДІ

*(епічна поема угорського
та українського мовами)*

З угорської переклав Юрій Шкробинець

Kell, miként a gyökér

Előhang Arany János híres–neves poémájának
bilingvis — magyar és ukrán nyelvű — kiadásához

No azért dolgait szép renddel megértjük,
Isten ajándékát benne megtekintsük,
Az jó vitézeknek például jelentsük,
Az félelmeseket ezzel bátorítsuk.

Ilosvai Selymes Péter

Némely utcasarkon, némely iskolánál
Hallhatnád, olvasóm, hogyha ott megállnál,
Amint aranyifjak s újmodorú atyák
Végső ítéletként mondják–mondogatják:
„Kinek kell ma Toldi?... Idejétmúlt! Ósdi!...
Hőstörténet? Lecke?... Avult ámitósdi!”
S mikor ezt kiejtik, szemük meg se rebben,
Mintha igazából hinnének is ebben.

Nos, valóban igaz? Toldi elavulna?
Időknek rostáján magszemként kihullna
Ama nagy szál ember?... Kérem! No, de ilyet!
Csak nem képzelitek?!... Ami engem illet,
Képe félszázada lobogott fel nékem:
Eötvös–gimnazista voltam Pesten éppen.
S hiszem, csodálja még nem egy emberöltő:
El nem égő lángból teremté a költő!

Kell ma Toldi Miklós Szent István földjének,
Kell, miként a szívnek s léleknek az ének,
Az a lant, amelyet Tinódi pengete
Utcaszélen avagy piacközepette;

Потрібний, мов корінь

Заспів до видання славної-преславної поеми
Яноша Араня "Толді" двома мовами — угорською
та українською

Ми його звияги добре зрозуміймо,
Як дарунок божий, до душі приймімо,
Для хоробрих воїв за взірць візьмімо,
Ну, а боязливих ним підбадьорімо.

Петер Шеймеш Ілошваї

Часом коло школи, часом десь на розі
Чуємо, читачу, чуємо в тривозі,
Як синки манерні та й батьки модерні
Мовлять-вимовляють присуди химерні:
"Нам? Кому? Сьогодні?.. Толді не потрібен!
Для звияг? Уроків?.. Давньомодно дрібен!"
Кине хтось із гурту — і не кліпне оком,
І не озирнеться навіть ненароком.

Може, Толді й справді вже не той, оджилий?
Мо', крізь сито часу велет цей стосилий
Випав, як зернинка?.. Й уявити годі!..
Він мені засяяв ще при тій нагоді,
Як піввіку тому стрілись ми нарешті:
Був я етвешівець — гімназист у Пешті¹...
Ще ж його вшанує не одне коліно,
Буде він палати у віках: нетлінно!

Він потрібний краю Їштвана святого,
Як пісні, як чари слова золотого,
Як потрібна лютня Тіноді, що грала
Край шляху й на площі, для меча й орала;

¹ Ідеться про будапештську гімназію імені Йозефа Етвеша, в якій я навчався в 1939-1944 роках. (Примітка автора).

Kell, miként a gyökér, amely lombot táplál,
Mint a termőtalaj, melyen állsz és álltál,
Melyből nő a búzád, füved-fád és szőlőd,
Melyen lép a sarjad s melyen jó a jövőd.

Kell, mint a szent parancs, hogy az embert intse,
Hitében a hívőt holtig erősítse,
Miként kell és léssen örökké a mese:
Gyermeknek, hogy hallja, aggnak — mesélhesse;
Mint a mai tettnek kell a tettek múltja,
Mint a zarándoknak kell a megjárt útja,
Ifjúnak a leány, öregnek az emlék,
S hogy a haldoklónak végső kedve teljék.

Kell ma Toldi Miklós az én Ukrajnámnak,
Végzetetlen sztyeppe s Dnyeper hű fiának,
Kell a kozáknépnek erőforrásképpen:
Merítsen belőle, kortyolgassa szépen!
Kell a ruszinoknak, kell a huculoknak,
Fokot jelző foknak és okító oknak,
Kell a messzi tájnak, vén Európának
Az a szép, mit népek itten alkotának.

Kell ma Toldi Miklós országnak-világnak,
Kapaszkodó kéznek, támaszkodó lábnak,
Miként minden korban legény kell a gáton,
Porondon, lóháton, egyéb foglaltságon,
Kell a gonoszfajtat verő s leteperő
Fogyhatatlan remény, lelemény és erő...

Ukránok, magyarok! Toldit fogadjátok
Jó szívvel: ahogyan bekopog hozzátok...

Як потрібний корінь, той, що поїть листя,
Грунт, що ти у ньому, друже, коренишся,
Де росте травиця, хліб і все насущне,
Де ступає чадо, де гряде грядуще.

Нам потрібен Толді, ніби клич Закону,
Ніби віруючим — віра аж до скону,
Як потрібна казка, щоб докупи сісти:
Дітлахам — почути, старшим — розповісти;
Як новому вчинку — вчинені учинки,
Як паломникові — пройдені відтинки,
Юнка — молодому, спогади — старому
Чи й остання сповідь на шляху земному.

О, потрібний Толді й славній Україні,
Степові, Дніпрові, мові солов'їній,
Як жива водиця, що з криниці ллється:
Хай козак нап'ється, сили набереться;
Толді й для гуцула, Толді й для русина,
Толді і для внука, Толді і для сина!..
Задивись, Європо, на угорську вроду,
На красу, на вроду кожного народу!

Толді всім потрібний, світе мій широкий,
Як дитя — до лона, як до кроку — кроки,
Як у всі епохи — лицар серед виру,
На коні й арені, в дні війни і миру,
Як пречиста сила, за нечисту дужча,
Як надія суцця й істина владуща...

Міклоша вітайте, Угріє, Вкраїно,
Так, як вас вітає витязь цей: уклінно!

1993

Авторський переклад з угорської

TOLDI

Előhang

„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról...”

Ilosvai

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc–tíz ember–öltő régiségben.

Rémlik, mintha látnám természetes növését,
Pusztító csatában szálfá–öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának.
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljöne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Hárman sem bírátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
,És, kit csizmáján viselt, sarkantyúját.’*

* Az ezen ,–’ jeggyel felhozott helyek Ilosvaiból vannak átvéve. A. J.

ТОЛДІ

Заспів

Спогадаю днесь я час минулий, давній,
Спом'янесться в часі Міклош Толді славний.
Ілошваї

Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню
Миготить у пусті, ген над широчінню,
Образ Толді сяє, з давнини зринає,
З далечі десятка поколінь палає.

Міклошеву бачу велетну поставу,
Ратище здіймає, йде на битву праву.
Чую грізну силу в голосі гучному, —
Нині хтось гадав би: то удари грому.

Був богатирем він між богатирями.
Не знайти такого й за семи морями.
Гей, коли б сьогодні Толді міг устати,
Мусили б ви з дива очі протирати.

Ви не впорались би й троє з булавою,
З ратищем довжезним, пращею важкою.
Ви б жажнулись, люди, і щита страшного,
І острог, що красять чоботи у нього.

Első ének

„Nyomó rúdat félkezével kapta vala.
Buda felé azzal utat mutatja vala.’

Ilosvai

1

Ég a napmelegtől a kopár szík sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyérynyi zöld hely nagy határ mezőben.

Boglyák hűvösében tíz–tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

2

Ösztövért kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémlel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.

Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bőgölyök hadával háborúra kelnek;
De felült Lackó a béresek nyakára,*
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.

* „*Felült Lackó.*” Így gúnyolja tréfásan a magyar paraszt azon mezei munkást, ki a nap és dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt.
A. J.

Пісня перша

Зняв рубля важкого дужою рукою:
"Ось де шлях на Буду! Ось іти кудую!"

Ілошваї

1

Вигоряє поросль на солончакові.
Кволо в ній пасуться зграї цвіркунові.
Не проб'ється вгору ні одна билинка,
Не зазеленіє в полі ні травинка.

Слуг, либонь, дванадцять сплять попід стогами,
Аж хропуть, неначе впорано з ділами.
А вози на сіно так, як і стояли:
Тут ні оберемка, там ще не доклали.

2

Витяглись розсохи. Журавель цибатий
Загляда в колодязь: мо', води б дістати.
Здалеку здається: велет комарище
Із землі сирії кров, як воду, хлище.

Ген воли стовбичать біля водопою,
Ремигають, б'ються з оводнею злою.
Та в гарячу пору ліньки й батракові.
Хто наллє водиці в жолоби дубові?

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
 Meddig a szem ellát pusztá földön, égen;
 Szörnyü vendégoldal reng araszos vállán,
 Pedig még legénytoll sem helyezik állán.

Széles országútra messze, messze bámul,
 Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
 Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
 Ütve „általútnál” egy csekély halomba.

Szép öcsém, miért állsz ott a nap tűzében?
 Ládd, a többi horkol boglya hűvösében;
 Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
 A világért sincs most egerészni kedve:

Vagy sohasem láttál olyan forgószelet,
 Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled,
 És az utat nyalja sebesen haladva,
 Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
 Mely a hamvas utat véges–végig méri:
 Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
 Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.

És amint sereg kél szürke por ködéből,
 Úgy kel a sohajtás a fiú szívéből;
 Aztán csak néz, csak néz előrehajolva,
 Mintha szive–lelke a szemében volna.

Гей, на всі околи, далі і широти
 Легіня одного не беруть дрімоти.
 Молоко ще сохне на губах, до речі, —
 Зняв рубля товстого на широкі плечі.

Поглядом далеким битий шлях окинув,
 Ніби в інше поле думою полинув.
 Здалека поглянеш — видасться на оці:
 Стовп стоїть самотній, вбитий на розтоці.

Чом стоїш на сонці, прямишся, юначе?
 Інші під стогами, бач, хропуть, ледачі!..
 Розляглась вівчарка, ловить гави в тиші
 І нізащо в світі не спіймала б миші.

Може, не стрічався зроду ти з югою,
 З вітром, що женеться на борню з тобою,
 Ген мете дорогу довгу, несходиму,
 Мов димар, волочить сірі патли диму.

Задивився Толді не на хуртовину,
 Що гасає шляхом і не зна зупину. —
 Там, де хмари пилу вітер стеле низько,
 Гордо зброя блиска, скаче горде військо.

І що ближче військо куряву здійсмає,
 То частіш і важче парубок зітхає.
 І зорить, зорить він і не назориться,
 І неначе світ весь — у його зіницях.

„Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
 Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
 Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba?
 Hírvirágot szedni gyöngyös koszorúba?

Mentek-é tatárra? mentek-é törökre,
 Nekik jóéjszakát mondani örökre?
 Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
 Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

Ilyenforma Toldi Miklós gondolatja,
 Mely sovárgó lelkét mélyen szántogatja;
 S amint fő magában, amint gondolkodik,
 Szíve búbánatban összefacsarodik.

Mert vitéz volt apja; György is, álnok bátyja,
 A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
 S míg ő béresekket gyűjt, kaszál egy sorban,
 Gőgösen henyél az a királyudvarban.

Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
 Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
 Délcegen megüli sárga paripáját,
 Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;

És utána nyalka, kolcsagos legények,
 Tombolván alattok cifra nyergű mének:
 Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
 Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

"Красені угорці, витязі, солдати!
 Ой як гірко-сумно вас мені стрічати!
 Ви куди? Далеко? Чей на бій кривавий?
 Чей по квіти-перли у віночок слави?
 Їдете на турків? Може, на татарів?
 Несете безвірцям кару від мадярів?
 Ой, якби, якби я міг до вас пристати,
 Красені угорці, витязі, солдати!"

Отаку-то має добрий Толді думу.
 Через тую думу груди повні суму,
 Нудить світом хлопець, день і ніч мізкує;
 Туга крає душу, серденько шматує.
 Лицарем був батько. Брат же, Дьєрдь дволичний,
 Виростав у принца, наче друг поплічний:
 Я кошу, громаджу з наймитами врівні, —
 У розкоші, в ліжку він стрічає півні.

Ось примчали вої, надорові* вої,
 Ось сам надор Лацфі** їх веде при зброї.
 На гнідому скаче, і пиха у зорі.
 На його уборі золоті узори.
 А за ним вояцтво в панцирях до герцю,
 А на скакунах тих — по однім сидельцю.
 Ї стояв там Толді, і замліло тіло.
 Все на рать дивився, аж в очах рябіло.

* *Надор* — намісник короля, високий чиновник королівського двору. (Тут і далі примітки перекладача.)

** *Лацфі Андраш* (Ендре) — воєвода, провадив успішні війни проти татарів (XIV ст.).

„Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?”
 Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;
 De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
 És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.

„Hm, paraszt én!” emígy füstölög magában,
 „Hát ki volna úr más széles e határban?
 Toldi György talán, a rókaelkü bátyja,
 Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?

10

„Én paraszt? én?” — Amit még e szóhoz gondolt,
 Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt.
 Azzal a nehéz fát könnyedén forgatja,
 Mint csekély botocskát, véginel ragadja;

Hosszan, egyenesen tartja félkezével,
 Mutatván az utat, hol Budára tér el,
 S mintha vassá volna karja, maga válva,
 Még csak meg se rezzen a kinyujtott szálfá.

11

Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
 És elámul rajta mind egész hadával.
 „Ember ez magáért” Laczfi mond „akárki;
 Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?

Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
 Amellyel mutatja e suhanc az utat?”
 Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
 Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!

"Гей, кажи, холопе, шлях на Буду — хутко!" —
Кинув Лацфі слово, мов за спину грудку.

Чи та грудка серце обпекла, чи сором,
Що закалатало — чути аж знадвору!

"Я — холоп? — образа віддається болем. —
Хто ж тоді володар над оцим ось полем?
Чи не Дьєрдь, мій братик із душею лиса,
Той, що в короля десь там за блюдолиза?"

10

"Я — холоп?.." — І в думці — лють, докір, завзяття.
Братуневі Дьєрдю — кара і прокляття...
І важку жердину Міклош піднімає,
Мов кийка якого, за кінець тримає.

І ввігнав у далеч не двома — одною,
І вказав на Буду — он іти кудюю.
А рука у Толді мов залізнотіла,
А в руці жердина і не затремтіла.

11

Заглядівся надор — дивина, та й годі!
Заздрить ціле військо Міклошевій вроді.
"От же ж парубійко! — Лацфі всім говорить. —
Хто з ним піде битись? Хто його поборе?"

У чийй руці так зніметься жердина,
Що дорогу нею вказує хлопчина?"
І ганьба, і сором: гомін, гук луною.
Чи ніхто не вийде з селюком до бою?

De ki vína bajt az égháborúval,
 Szélvészes, zimankós, viharos borúval?
 És ki vína Isten tüzes haragjával,
 Hosszu, kacsaringós, sistergő nyilával?

Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
 S nem megunt előtte Isten szép világa;
 Jaj-keserves annak, aki jut kezébe,
 Meghalt anyjának is visszari ölébe.

Elvonul a hadnép hosszú tömött sorban,
 Toldiról beszélnek az egész táborban;
 Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet,
 Mindenik derít rá egy mosolygó képet;

Egyik így szól: „Bajtárs! mért nem jósz csatára?
 Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára.”
 Másik szánva mondja: „Szép öcsém, be nagy kár,
 Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.”

Elvonúl a tábor, csillapul morajja:
 Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
 Toldi meg nagybúsan hazafelé ballag,
 Vaskos lábnyomától messze reng a parlag;

Mint komor bikáé, olyan a járása,
 Mint a barna éjfél, szeme pillantása,
 Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
 Csaknem összeroppan a rúd vas kezében.

Хто ж на битву піде проти хуртовини,
Проти бурі, неба, супроти лавини?
Хто піде на битву з божою стрілою —
Довгою, в'юнкою, гнівно-вогняною.

З Міклошем ніколи ти не мірай сили,
Бо небавом буде світ тобі немилий.
Міклошеві в руки раз попасти досить, —
В мертвої матусі допоміч попросиш.

Довгими рядами воїнство крокує.
Все про Толді мова, всяк його любить.
Дивування й захват чути в кожнім слові,
Кожен посилає усміх юнакові.

Хтось гука: "Йди з нами! В битві твоє щастя!
Легіню такому там ціни й не скласти."
Інший мовить гірко: "Ет же шкода, брате,
Батько твій плугатар, то й тобі орати!"

Поскакало військо; затихає стукіт,
Лине геть із вітром, з хмарами пилюки.
Йде додому Толді з думами-жалями,
Аж моріг ввігнувся в нього під ногами.

Що не крок у Толді — наче віл ступає;
Що не зирк — сердитим вовком поглядає;
Що не дмух — то дише кабанюга грізний;
І тріщить жердина у руці залізній.

Második ének

„...hogy Budából Tholdi György megjő vala,
Öccsét... gyakran feddi vala.’

Ilosvai

1

Így vesződék Miklós nyers, haragos búban,
De van drága dolog otthon Nagyfaluban:
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén.

A malac-nép sí-rí; borju, bárány béget;
Aprómarha-nyáj közt van szörnyü ítélet;
A fehércseléd közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.

2

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.

Van, ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, mégpedig irhástul;
Más a vékonypénzü nyúlat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövér csontváza.

3

Másik a malacot láng felett hintálja,
Szórit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyóban, az kecsketömlőben,
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben...

Пісня друга

І коли Дьєрдь Толді повернувся з Буди,
Надто вже нерідко свого брата гудив.

Ілошваї

1

В Надьфалу* брів Міклош, а на серці туга,
Та чигала вдома ще гіркота друга...

Ніби від пожежі, в'ється дим гривасто,
Журавель-роззява б'є поклони часто.

Мекають барани, гвалт зчинила птиця,
Мукають телята... Казна-що твориться.
Спориться робота й хворій челядині.
Ніби на базарі — так на кухні нині.

2

Куховарка воду в казанищі гріє.
Він із шкури лізе, від вогню шаліє.
Шпаряються в окропі кури та курчата,
Пір'я з них злітає, злязять постоята.

Дехто так пильнує баранців од згуби,
Що знімає вовну з шкурою для шуби;
Кроликів хирлявих той шпигує салом,
Щоб кістки сухенькі пахли жиром талим.

3

Смалять поросята, крутять на рожнині,
Ножик другим боком ходить по щетині.
В бурдюках козячих, у цеберцях ловких —
Вина. Паляниці — в букових ночовках.

* *Надьфалу* (дослівно — Велике Село, Селище) — згідно з переказами, тут був родинний маєток Толді.

— Mit jelent e hű-hó gyászos özvegy-házban,
 Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
 Toldi Lőrincnének most van-é a torja?
 Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
 Tán megunta gyászos özvegysége ágyát,
 S másnak adta élte fonnyadó virágát?

Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
 Napja sem derült fel új menyegzőjének;
 Másért sütnék-főznek, másért lakomáznak:
 György van itthon, első szülötte a háznak.

Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,
 Kincse volt temérdek, s arra büszke mája,
 Sok nemes vitéze, fegyveres szolgája,
 Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.

Látogatni jött most negyvened magával,
 Renyhe sáska népnek pusztító fajával,
 És a kész haszonnak egy felét fölenni,
 Más felét magának tarsolyába tenni.

György az édesanyját hidegen köszönté,
 Bár ez a lelkét is majd elébe önté!
 „Hát a másik hol van?” fanyalogva kérdi.
 Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.

„Szénát hord szegényke künn a béresekkal,
 Hívatom —” de György úr ezt rikoltja: „Nem kell!”
 Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
 Mintha a szívébe nagy kést mártanának.

Що то за гармидер? Що за галас, крики?
 У вдови давно вже не було музики.
 Чи по Лерінцисі поминки справляють*,
 Чи її весілля бучно так гуляють?
 Самоти не знесло ліжко дерев'яне?
 Схаменулась квітка, що дочасно в'яне..

То не поминання в Толді Лерінцихи,
 Не весілля грають у вдови музики.
 П'є-гуляє нині вся своя родина —
 Мати зустрічає первісточка-сина.

Дьєрдь був пан багатий. Що тої худоби!
 Що скарбів!.. До них він вимагав шаноби!
 Скільки слуг при зброї, лицарів шляхетних,
 Табунів іржучих і собак вередних.

Дьєрдь прибув додому само сороковий.
 З ним же дармоїдів почет сарановий.
 Стіл обчистять миттю: в пузо — половину,
 Решту ж не забудуть кинути в торбину.

Дьєрдь вітає матір холодно, байдужно,
 А вона до нього — любо, щиродушно.
 "Де ж отой?" — питає Дьєрдь про людське око.
 Це він так про брата, ніби ненароком.

З батраками носить сіно... Не ледащо!..
 Мо', за ним послати?" — "Ні, не треба... Нащо?.." —
 "Нащо!" — Ой те слово матері припало,
 Наче хтось у серце впився гострим жалом.

* Лерінциха — мати Міклоша Толді, дружина Лерінца Толді.

Nem kell? — Ím azonban kelletlen, hivatlan
 A fiú betoppan; szive égő katlan,
 Belsejét még most is fúrja és faragja
 Szégyenítő búja, búsító haragja.

Mégis, mindamellet — mily Isten csodája! —
 Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
 Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
 Valami — nem tudom én azt kimondani.

Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
 Karja ölelésre nyílik akaratlan;
 De az eltaszítja testvérét magától,
 Gőgösen fordul el jó atyjafiától.

A szegény anyának könny tolul szemébe,
 Kőszivű fiának sírva lép elébe,
 Reszkető ajakkal, keze fejét gyúrván,
 Ott reménykedik, de György korholja durván:

„Úgy anyám! kecsegtess ölbeli ebédet,
 Ójad fúvó széltil drága gyermekedet;
 Mártsd tejbe–vajba, mit se kímélj tőle,
 Majd derék fajankó válik úgy belőle.

Most van a dandárja* réten a munkának,
 De foga nem fűlik ahhoz e gazdának;
 Mint kopó, megérzi a zsíros ebédet,
 S tővel–hegygel össze hagyja a cselédet.

* „Dandárja”: halmaza, csoportosa. Nálunk használtatik. A. J.

"Нащо!..." — Раптом Міклош тупнув на порозі.
 Мов казан, клекоче. Весь він у тривозі.
 Ще бентежать душу і образа в полі,
 І журба, і сором, і примхливість долі.
 Та, на боже диво, він ізпересердя
 Ні слівцем докору не озвався до Дьєрдя.
 Узяло щось гору над його відчаєм.
 Що ж то? Не скажу я... Хто його там знає...

Як побачив Міклош братуня неждано,
 Для обіймів руки простягнув жадано.
 Та з погорди злої Дьєрдь назад подався,
 Рідної кровинки — брата поцурався.
 Запливли сльозами віченьки у мами.
 Лишенько: у Дьєрдя замість серця камінь.
 Затремтіли губи, заломились руки.
 Ет, та син не чує голосу розпуки.

Він їй картає: "Так, пестуй щенятко,
 Бережи од вітру немічне дитятко.
 Молока дай, меду, не шкодуй нічого.
 Бовдур несусвітний виросте із нього.
 Тут же косовиця, тут пора гаряча.
 Та боїться спеки ледарева вдача.
 Він біжить додому за шматочком ласим,
 А батрацтво в полі точить баляндраси.

Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
 Nem válik belőle semmi, csak nagy léha,*
 Hogy parasztnak is rossz, lebzsel készakarva,
 Noha birna dolgot, mert erős, mint marha.

Most tehetd ablakba: húsa és kövére
 Szépen nő naponkint anyja örömére..."
 Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
 Melyre Miklós felbúg tompa, hosszú jajjal:

„Átok és hazugság minden ige szádban!
 Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
 Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,
 Úgy szeressen Isten, ahogy engemet te!

Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek.
 Béresek között is től cudar csihésnek;
 Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
 Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
 Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
 Száz mérföld a világ, erre is, arra is:
 Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.

De ami az enyém, azt elviszem innét:
 Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
 Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert:
 Azontúl — az Isten áldjon minden embert."

* „Léha”, gyáva, henye. A. J.

** „Csihés” kin a többi kifog, belőle tréfát, csúfot űz, s mindenkinél alább való. A. J.

Ти над ним трусилась. А чи то подоба?
 Я ж казав: із нього буде лиш нероба.
 То ж хіба хазяїн? Байди б'є щоднини!
 Хоч робити міг би: міць — що в худобини.

Ну, тепер милуйся: виріс аж до стелі.
 Матері на втіху — повний і дебелий".
 І, скінчивши врешті, Дьєрдь сміявся вволю.
 І стріпнувся Міклош, заволав од болю:

"Брате! Це ж обмова! В ній ні крихти правди!
 Чуєш? Кожне слово — від брехні і зради.
 Знаю, каменюку в пазусі ховаєш,
 Дасть же бог тобі те, що мені бажаєш.

В хлопи не годжуся, до звитяг нездатний,
 Навіть челядинцям — блазень я безплатний.
 Казишся, бо треба блюдечко ділити.
 Ти ж мене ладен би в ложці утопити.

Щоб комусь дороги не перетинати,
 Геть піду хоч нині, геть з цієї хати.
 Світ мені широкий, ще й шляхи повсюди.
 Так, піду сьогодні... Буде те, що буде!...

Та своє, законне, заберу з собою.
 Поділися ж, брате, спадком-вітчиною.
 Видай частку: гроші, зброю, вороного.
 І на тім, хазяю, зоставайся з богом."

„Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!”

György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.

Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,

Bosszuállás lelke költözik beléje;

Szeme, mint az acél, a szikrát úgy hányja,

Ütni készül ökle csontos buzogánya;

György ijedve hátrál, odavan egészen:

E csapás utolsó szélütése lészen;

S Györgyöt e csapással hűs verembe tennék,

Isten kenyeréből hol többé nem ennék,

Hol, mint egy repedt csont deszka közé kötve,

Ítéletnapig sem forradozna össze:

De midőn az öccse épen megrohanja,

Elsikoltja magát s közéjük fut anyja,

Testével takarja Györgyöt és úgy védi,

Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

Most a szörnyű gyermek karját elereszté,

Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,

S mintha most ocsúdnék forró–hideg lázból,

Tántorogva ment ki az apai házból.

Méne elbusulva, némán haragjában,

És leült az udvar távolabb zugában,

Ott fejét a térdén tenyerébe hajtá,

S zokogott magában, de senki sem hallá.

"Ось твоє, шмаркачу! Ось тобі відплата!" —
Крикнув Дьєрдь і вдарив по обличчю брата.
Тільки Міклош Толді теж не з лика шитий.
Поселився і в ньому біс несамовитий.

Крешуть очі іскри на помстливу кару,
І кулак кістлявий звівся для удару.
Дьєрдь відскочив лячно — полотніє з жаху.
Гадка промайнула: "Вбив би, мов комаху!"

І поклали б Дьєрдя в темную могилу,
Де господнім хлібом не частуй, не силуй.
І поклали б кості між чотири дошки,
До самого суду не зрослись би й трошки.

Та коли вже Міклош біг із кулаками,
Закричала мати й стала між синами.
Захистила Дьєрдя, тілом заступила,
Міклоша від лиха ревню боронила*.

Ось охляли руки братні, парубочі.
Ось похнюпив Толді роз'ятрілі очі.
Мов од сну страшного щойно прокидався,
Він ішов із хати і, йдучи, хитався.

Брів важкий, відчайний в гніві у німому.
Десь присів тихенько в закутку глухому.
Голову в долонях заховав — і плаче,
І ридає ридма, та ніхто не бачить.

* Мати боялася, що Міклош візьме на себе гріх братовбивства.

Harmadik ének

'Öccsére, Miklóásra nagy haragja vala
Szerető szolgáját mert megölte vala.'

Ilosvai

1

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés–ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
,Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala'

 Ifju vér, öreg bor fickándott erőkbén,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

2

Toldi György meg, amint torkig itta–ette,
Egy öreg karszékbe úr–magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;

 Majd, midőn meglátta a telek lábujában
Ülni öccsét Miklóst nagy–busan magában,
Feltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

3

„Hé fiúk! amott ül egy tűzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül–e?
Meg kell a palánkot döngetni körül!”

Пісня третя

Вже той Дьєрдь на брата сердився немало.
Раз ударив Міклош — і слуги не стало.

Ілошваї

1

В хаті Лерінцихи люди п'ють-гуляють,
П'ють і наливають, світ весь забувають.
Отоді з-за столу Дьєрдь підвівся й каже:
"Нум беріте піки! Хто себе покаже?"

Од вина старого юна крівця п'яна.
Замашно злітає піка дерев'яна.
Сварки, перепалки, сміх, борня завзята.
Гедзкаються хлопці, мов баскі лошата.

2

Дьєрдь наївсь, напився вволю, скільки влізло,
Потім сів по-панськи у велике крісло.
І на шалапутів задивився з ганку,
На веселе грище — милу забаганку;
Враз уздрів, що Міклош у кутку на дворі
Нишком примостився — і пудьга у зорі.
І заговорили в Дьєрді злії сили.
Став він підбивати слуг своїх підпилих:

3

"Гей, дивіться, хлопці, що ж то там за птаха?
Ніс уткнув у крильця. Нудиться бідаха.
Закуняв чи здох він? Спурхне чи й не встане?
Нумо обстріляйте піками паркана."

Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,
 Kaptak a beszéden a szilaj legények,
 Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
 Miklós a kudarcon 'búskodik' felette.

Mert fölélni könnyű, könnyű nemcsak ésszel,
 Hanem ököllel is, és megfogni kézzel,
 Hogy csak őt bosszantja mind e vastag tréfa,
 Mely ugyan fejétől sem járt messze néha

5

Toldi tűr azonban, bárha nem békével;
 Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
 Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,
 Szolganép belőle a csúfot hogy űzi.

Mert e nép eperszem volna haragjának,
 Bosszuló karjától úgy elhullanának,
 Mint a Sámsonétól, kiről írva vagyon,
 Hogy ezer pogányt vert egy állcsonttal agyon.

6

Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette,
 Azzal álla bosszút, hogy csak fel sem vette;
 Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
 Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.

De midőn egy dárda válla csontját érte,
 Iszonyatosképen megharagutt érte,
 S melyen ült, a malomkő-darabot fogta,
 Toldi György bosszantó népe közé dobta.

Ніби пси за кістку, кинуту зненацька,
 За слова вчепилась та ватага хвацька.
 Затріщали дошки, мов од градобою.
 Міклоше, куди ти дінешся з ганьбою?

Легко, дуже легко розумом збагнути,
 А ще легше тілом глум лихий відчути.
 Це ж у нього цілять лиховісні стріли,
 Що над головою щойно пролетіли.

5

Мовчки зносить Толді, хоч болять до крику!
 Силоміць долає лють душі велику.
 Треба знести хвилі сорому й наруги!
 Хай себе потішать необачні слуги.

Хто ж вони? Стеблинки висохлі край шляху.
 Зникнуть від одного месницького змаху,
 Наче полк поганців, що Самсон без бою
 Змів, як каже книга, кісткою одною*.

6

Мовчки зносить Міклош, поки тільки може,
 Мститись тим, що навіть не зирне вороже.
 Стугонить, тріскає в нього за плечима,
 Він же, мов не чує, й не моргне очима.

Та коли до тіла хтось із слуг дістався,
 Враз підскачив Толді, враз терпець урвався.
 Ї млиновий камінь, що сидів на ньому,
 Шпурив між вояцтво в гніві у страшному.

* Самсон — біблійний герой, який щелепою осла вбив тисячу людей.

Книга — священне письмо, біблія.

Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
 Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
 Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
 Víz se mossa rólad le a gyilkos nevet!

Elvadulsz, elzüllöl* az apai háztól,
 Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól:
 Ki egyet agyarral halálosan sérte,
 Úgy aztán kimarta őt a többi érte.

Elrepül a nagy kő, és ahol leszálla,
 Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
 Mint olajütőben szétmállott a teste,
 És az összetört hús vérolajt ereszte.

Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
 Két szemét halálos hályog eltakarta,
 S aki őt eloltá, az a veszedelem
 Mindenik bajtársnak fájt, csak őneki nem.

György haragja pedig lészen rendkívüli,
 Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
 Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
 Kit hogy elveszessen, most esik kezére.

Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
 Eltakarja törvény és igazság örve,
 És, hogy öccsét bíró hírvél megrontsa,
 El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

* „Elzüllik”: elvadulva elkóborol. A . J.

Аж гуде той камінь — хтозна-де він стане.
 Хтозна-де він стане, вб'є когось чи раниць.
 Міклоше, рятуйся! Барда над тобою!
 Вбивця ти! Навіки вкрився ти ганьбою!

Підеш ти в бурлаки, од сім'ї відбитий,
 Мов кабан, що зволив стадом погордити,
 Що, загризши "брата", сам же втік із стада,
 Бо його, убивцю, прокляла "громада".

Полетіло жорно — й там, де воно впало,
 В одного звияжця нагло серце стало.
 Мов насіння в ступі, розплескалось тіло.
 Мов олія з цівки, кров задзюркотіла.

В ній земля скупала не одну там грудю.
 Смерть слугі на очі натягла полуду.
 Ї боліла дуже кожному та жертва, —
 Байдуже лежала лиш людина мертва.

Дьєрдь пашить, палає гнівом і злобою,
 Журиться, жалкує за своїм слугою.
 А що брат убивця, він із того радий, —
 Міклоша позбутись буде менш завади.

На порі вже замір давній і лукавий...
 Проковтне убивцю вир закону правий.
 Треба буде брата перш судом дійняти.
 Ї наказ дав строгий: Міклоша спіймати.

Negyedik ének

„Igen keserűli Miklóst az ő anyja:
Titkon azért őtet éléssel táplálja.”

Ilosvai

1

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajgó fájdalommal,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófűvet tépni a sebére;

Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:

2

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a bújá.
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.

Bujdosik az „éren”, bujdosik a „nádon”,
Nincs, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

Пісня четверта

Мати гірко плаче — з жалю сліз не чує.
Нишком носить їжу — Міклоша годує.

Ілошваї

1

Наче дикий олень, вражений стрілою,
Стрімголов тікає лісом-гущиною,
Джерела шукає, зимної водиці,
На пекучу рану зіллячка-травиці.

Та потік, ой леле, висухнув у гущі,
Мов перевелися й зіллячка цілющі.
Оленя шмагають колючки й гілляки,
І стає ще менше сили в небораки.

2

Так блукав і Міклош. Думи та тривоги
Осідляли душу, стиснули в остроги,
І вона в відчаї борсалася даром,
Наче кінь у стайні, що взялась пожаром...

В очереті бродить, над струмочком ходить
І ніде притулку в світі не знаходить.
В самоті шукає забуття й розради,
Та ще більша хворість, і ніщо не надить.

És mint a toportyán,* ha juhász kergette,
 Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
 Ott is azt susogta a nád minden szála:
 Széles e világon nincsen árvább nála.

Nádtors lőn az ágya, zsombok** a párnája,
 Isten kék egével földve a tanyája,
 Mígnem a sötét éj szárnya alá vette
 S fekete ponyvából sátort vont felette.

4

Majd az édes álom pillangó képében
 Elvetődött arra tarka köntösében,
 De nem mert szemére szállni még sokáig,
 Szinte a pirosuló hajnal hasadtáig.

Mert félt a szunyogtól, félt a szúrós nádtól,
 Jobban a nádasnak csörtető vadától,
 Félt az üldözőknek távoli zajától,
 De legis-legjobban Toldi nagy bajától.

5

Hanem amidőn már szépen megpitymallott,
 És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
 Akkor lelopódzott a fiú fejére,
 Két szárnyát teríté annak két szemére;

Aztán álommézet csókolt ajakára,
 Akit mákvirágból gyűjte éjszakára;
 Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
 Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

* „Toportyán”: réti farkas. A. J.

** „Zsombok”: zsombék. Mint fazok-fazék stb. A „zsombik” zsombéknak hibás kiejtése. A. J.

І немов вовчисько, гнаний вівчарями,
 Заховався Толді між очеретами.
 Тільки й тут шептала кожна стебелина,
 Що не має долі в світі сиротина;
 Що під ним стерниця, в головах — купиння,
 А над головою — неба стріха синя.
 Нічка пролетіла, розпрострела крила,
 Чорною габою Міклоша укрила.

Отоді барвистий, бархатноодіжний
 Пурхнув сон над хлопцем, мов метелик ніжний;
 Та не смів він сісти хлопцеві на вії,
 Не складав до ранку крильця золотії.
 Комарів лякався, комишів страхався,
 А ще гірше — звіра, що по них ховався;
 Сон людей боявся, що вбивають стиха,
 Міклоша ж найбільше, — мов лихого лиха.

Як засяло сонце ген на небокраї,
 Комарі принишкли, гомін стих у гаї,
 Крадькома метелик злинув на повіки
 І крильми стулив їх, правда, не навіки,
 Цілував легінські губи до нестями,
 Маковими повнив соками й медами.
 До смаку прийшлася хлопцю та щедрота,
 Потекла у нього чиста слина з рота.

De a kínos éhség azt is irigyelte,
 Hajnali álmából csakhamar fölverte,
 S addig ösztökelte, addig korbácsolta,
 Míg a rétet összevissza barangolta;
 Fölkereste fészkit a réti madárnak,
 Szárcsa–, vadrucának, bibicnek, sirálynak,
 Házukat feltörte és kifosztogatta,
 Tarka tojásikkal éhét elaltatta.

Vadmadár–tojással éh–szomját elvervén,
 Szörnyen hányta a hab a jövőnek tervén:
 Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
 Nincsen hő lelkének hová fordulnia.
 Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
 Ha az édesanyja előtte nem volna:
 Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
 Megrepedne szíve az édesanyjának.

Három napig magát ekkép vesztegette,
 Harmadik nap a nád megzörrent megette,
 Azt gondolta farkas, meg se moccant karja,
 Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.
 Pedig Bence volt az, régi hű cseléde,
 Akit anyja küldött fölkeresésére,
 Ki nagy zokogással nyakába borulva
 Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:

Та позаздрив голод втісі юнаковій,
Одігнав від нього сон передранковий
І, піднявши владно блукача на ноги,
Змусив обникати всі кущі й відлоги.

Чорний по болоті Толді лазив рачки —
До куріпки й чайки, до лелеки й качки.
Вдершись, наче злодій, обкрадав гніздечка.
Тамували голод їх рябі яєчка.

Вгамував і голод, утолив і спрагу.
Та взяла розпука Міклоша-біднягу.
І куди податись? Боже, милий боже!
Що йому робити? Хто йому допоможе?

Ет, пішов би Міклош у світи блукати,
Та перед очима — люба, рідна мати.
Бо якби пропав він, — о, бодай не сталося! —
У його матусі серце б розірвалось.

Третю днину Міклош нудився без діла.
Враз очеретина десь зашаруділа.
Толді й не здригнувся... Вовк — то ще нічого.
Щоб не Дьердь. Той зліше гострить зуб на нього.

Аж дивися — Бенце, їхня челядина.
То послала мати відшукати сина.
Кинувся на шию Міклошеві Бенце.
Плакало, ридало й повідало серце:

„Jaj! eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tűvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Sose hittem, hogy meglássalak ma téged.

Hogy' vagy édes szolgám? * nem haltál meg éhen?
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne.”

10

Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez.
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
Ami csak volt benne, sorra mind kiszedte.

Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A cipót, kulacsot, pecsenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.

11

Akkor elővette csillagos bicskáját,
Megkínálta vele kisebbik gazdáját; **
Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
S a cipóval a hust jóízűen nyelte.

S mily örömmel nézte Bence, a hű szolga!
Jobban esett, minha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könnybe lábadt ősz pillája.

* „Szolgám”: kedveskedő megszólítás ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közti úr– vagy szolgai viszonyt. A. J.

** „Kisebbik gazda”: a gazda fia vagy öccse. Így a nőnek a férje öccse: „kisebbik ura”. A. J.

"Соколе мій милий!.. Я ж тебе шукаю!
Третій день блукаю ген по всьому краю!
Нишпорю повсюди в неозорім полі.
Думав: не побачу більш тебе ніколи.

Як ся маєш, любий! З голоду не вмер ти?
Ще тебе не встигла тут звірюка зжерти?
Певне, їсти хочеш. Є. Ось глянь — торбина.
В ній вино, печеня. Звісно, є й хлібина".

10

Витер Бенце сльози, витер кулаками,
Кулаки важкенні витер рукавами;
Зняв з плеча торбину, ще й прилякнув згинці,
І давай виймати з неї всі гостинці.

Ухистився Бенце навіть стіл накрити —
Простелив торбину й рушничок розшитий.
Хліб, вино, печеню виклав челядинець,
Врешті — двоє яблук. От і весь гостинець.

11

Отоді свій ніжик, що зірки на ньому,
Він подав уклінно газді молодому.
Вкраяв Толді скибу ножиком обачно,
Їв печеню з хлібом, як ніколи, смачно.

І дивився Бенце, як панич ласує,
Так радів, неначе сам ото смакує...
І слідом за хлопцем ворухив губами,
І важніли вії сивими сльозами.

Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
 Bence a kulacsnak nyakát kitekerte:
 A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
 Az öreg szolgának a keze fejére.

Ez meg a vörösbort urára köszönte,
 Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
 S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
 Megtörülte száját inge elejével.

S a bor az öreget jókedvre tüzelve,
 Hogy' kinyilt a szíve! hogy' megoldott nyelve!
 Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján,
 (Ostoros gyerek volt annál néhanapján);

Azután fordítá apjára, anyjára,
 Györgyre a bátyjára, végre önmagára.
 S tán a szó belőle, míg a világ, folyna,
 Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

„Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
 Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
 Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolva,
 Ítéletnapig is elhallgattam volna.

Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
 Majd éjfél vetette minden este végét;
 Aztán mily sokára tudtam elalunni!
 Hajnalig se bírtam a szemem lehunyni.

Аж коли вже Міклош був і зовсім ситий,
 Бенце став баклазі шийку геть крутити.
 Зойкнула баклага, ніби краплі крові
 Бризнули на руку Бенце-служникові.

"За твоє здоров'я", — причастився Бенце,
 Та не думав навіть глянути на денце.
 Передав баклагу Міклошеві мовчки,
 Сам же витер губи передом сорочки.

А вино старого Бенце розпалило.
 Як відкрилось серце, як заговорило!
 Ї полився спогад довгий, наче казка:
 Як у діда Толді був він за підпаска.

А по тій розмові вже пішло й про батька.
 Не була забута, звісно, й паніматка.
 Ї текло б те слово, поки світ та зорі,
 Та озвався Міклош і почав докори:

"Боляче і гірко слухати цей спогад.
 Ет, облиш, облиш-но, друже, ради бога.
 От як кукурудзу дерли біля печі,
 Я ладен був довго слухати ці речі.
 Скільки раз вчувався нам тоді допізна
 Бій, де гартувалась зброя батька грізна.
 Ї не міг заснути я тієї ночі.
 Вже надворі дніло — не стулялись очі.

Ami volt, az nincs már: ami jó volt, elmúlt;
 Más pennával írnak; sorsom balra fordult;
 Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
 Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?

De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,
 Mert azért az árvák gondviselő atyja;
 Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
 Mit fejemre költe drága jó testvérem.

Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
 Hogy itt békamódra káka között lakjam;
 Nem is teremtoztem béresnek, villásnak,
 Hogy petrencét hordjak akárki fiának.

Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
 A világ mezőről hazatakarodjék,
 És akkor nyakamba veszem az országot,
 Szél sem hoz felétek énrólam ujságot."

Nagyon elbusúla Bence a beszéden,
 Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
 Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
 Bocskorán körmével keresztetket írva.

Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte.
 Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
 De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
 Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.

Що було, пропало, і добро минулось.
 Писане на лобі лихом обернулось.
 Я убив людину, від людей тікаю,
 Може, вже ніколи щастя й не зазнаю.

Маю я надію вже лишень на Бога,
 Він бездольцям бідним — радість і підмога.
 А ганьбу, якою вкрив мене мій братик,
 Буду кров'ю, кров'ю власною змивати.

Не за тим впадала коло мене баба,
 Щоб у комишах я плазував, як жаба.
 Не піду я в найми на чужих робити,
 Не піду копиці іншому носити.

Ось настане вечір, потемніє всюди,
 Побредуть із поля, натовмившись, люди, —
 Я на плечі ноги — й гайда! — Прощавайте!
 Ви про мене звістки у вітрів питайте!"

Засмутився Бенце, закопивив губи:
 "Чей шукає Міклош у мандрівці згуби?"
 Сліз він застидався, слова не знаходив,
 Нігтем на постолі хрестики виводив.

Тож зібравсь на силі й став прохати чемно,
 Щоб на нього Толді зла не мав даремно.
 Тільки необачно... Дуже вже зненацька
 Проситься у руки палиця бурлацька.

„Látod jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három–négy nap mulva, visszamegy Budára:
Akkor, ami elmúlt, feledségbe mégyen,
Kiskirály leszesz te az egész vidéken.

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt, a hajszását.*
Kiknek hét vásáron sem találni mását?

Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?

Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj! ne hagyd bitangul az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat.”

Így rimánkodott az, de kevésbe vette,
Fejét rázta Miklós, ahol nem szerette;
Hanem, amint anyját hozta fel végtére,
Követ hengerített a fiú szívére.

Nem felelt sokáig Bencének szavára,
Csak nézett sóhajtván a susogó nádra,
S addig–addig bámult a susogó nádra,
Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.

* „Bimbó, Lombár”: ökrök nevei. A. J.

"Дьєрдь ще днів чотири у селі побуде, —
Мовив далі Бенце, — і поїде в Буду.

І забудуть люди тую осоругу,
Будеш ти володар геть на всю округу.

Чи ж тобі не шкода челядинців кинуть,
Що тебе кохали, як свою дитину?
Як без тебе будуть Гулий, Попелястий*,
Що на жоднім торзі їм ціни не скласти.

Хто на гулі піде ввечері з юрбою?
Зніме, мов пір'їну, лантухи з мукою,
Хто підняти зможе млиновеє коло,
Щоб мірошниченкам у душі хололо.

О, не йди в чужину, не змандруй, неборе**,
Селищу своєму, людонькам на горе.
Кинеш безсердечно батьківську хатину —
Покладеш живою неньку в домовину."

Так благав челядник, скільки був лиш годен.
Міклош годовою все хитав: "Не згоден!"
Та коли про неньку заїкнувся Бенце,
Навалилась брила хлопцеві на серце.

І мовчав, мовчав він, і застигли очі,
І зітхав, і слухав, як комиш шурхоче,
Як комиш шурхоче, жалісно шепоче,
Як сльоза гаряча на щоці тріпоче.

* Гулий, Попелястий — воли.

** Неборе — небораку, небораче.

S mintha törlené csak arca verítékét,
 Tenyeréhez törle hívatlan vendégét:
 Végig a kisujján a könny földre csordult,
 Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:
 „Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak:
 Gyászba borult mostan csillaga fiának:
 Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
 Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.

De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
 Mint midőn az ember elrejtetik mélyen,
 És mikor fölébred bizonyos időre,
 Csodálatos dolgot hallani felőle.
 Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
 Még a csecsszopó is álmélkodik rajta:
 Akkor anyám lelke repes a beszéden,
 Csak meg ne szakadjon szíve örömében.”

Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolga
 Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
 Megtörölte szépen csillagos bicskáját,
 Összehajtogatta szalonnás ruháját.
 Aztán a tarisznyát félvállára vette,
 Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
 Ment is volna, nem is; gyakran visszanézett,
 Végre a töretlen nád közt elenyészett.

* „Szalonnás ruha”: darabka vászon a tarisznyában, melybe szalonnát vagy más zsiradékot takarnak. A. J.

Й, ніби витирає піт, його краплину,
 Крадькома з обличчя він змахнув сльозину.
 І сльоза, скотившись по мізинцю, впала.
 І слугі сказав він, що душа бажала:
 "Передай-но, Бенце, дорогій матусі,
 Що моя зірниця тьмариться у скрусі.
 Що мене довгенько не уздрить, не вчує.
 Вмре і слух про мене... Ніби й сам умру я.

Ні, не одійду я в світ отой довічний,
 Лиш немов порину в сон багаторічний,
 А коли прокинусь, то про мене люди
 Будуть повідати дивні речі всюди.
 Їх почує й мати, буде наслухатись,
 Навіть немовлята стануть дивуватись.
 Защебече ненька, як колись бувало...
 Щоб від щастя в неї серденько не стало".

Так ось мовив Толді... Взяв баклагу Бенце
 І поклав у торбу аж на саме денце.
 Ножичок зіркатий потім витер дбало,
 Склав старанно й спритно рушничок на сало;
 На плече узявши торбочку убогу,
 Попрощався з хлопцем — і гайда в дорогу.
 Йшов і зупинявся, часто оглядався,
 Та й за очеретом за густим сховався.

Ötödik ének

„Az éren és nádon Miklós bujdosik vala’
Ilosvai

1

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta.

És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom–ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.

2

Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobban–jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édesanyjátul.

Vissza–visszanézett: hej, pedig mi haszna?
Egy teremtés sincs ott, akit megláthatna,
Mégis visszanézett, sőt meg is fordulva,
Búcsut venni indult egy kis idő múlva.

3

S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zsombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az isten–adta.

Пісня п'ята

Толді в очереті над струмком ховався.

Ілошваї

1

Сонце заховалось за померклим гаєм,
Червен плащ лишило попід небокраєм.
Ніч була сильніша, вдерлася у днину,
Загорнула землю в чорну скатертину,
Всіяла все небо гожими зірками,
Мов труну оббила мідними цвяхами;
Місяцеве коло за вінець обрала —
Дню-небіжчикові в голови поклала.

2

Отоді в дорогу Толді наш подався,
Що не крок — то глибше в гущу пробирався.
Та йому немовби плуталися ноги,
Кидати не хтіли матері-небоги.
Оглядався Толді!.. Гей, та що із того?
Тьма, хоч стрельни в око, — не уздриш нікого.
Врешті зупинився, обернувсь потому —
З ненькою прощатись почвалав додому.

3

Довго йшов і дерся крізь очеретиння.
Раптом під ногами розверзлось купиння.
А під купиною — кублище звіряче,
Двійко вовченяток завиває-плаче.

Megsajnálta Miklós hogy reájok hágott,
Símogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhász-bojtár, amikor kapatja,
A komondor kölyköt végigsímogatja.

4

Kár volt símogatni; csak vesztére tette;
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jó az anya-farkas szörnyű ordítással,
Rohan a fiúnak, birkoznak egymással.

Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fehér fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényen.

5

Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapásit sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.

Nyelve a szájában meg nem tudna fézni,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé csorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

6

Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli híni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.

Як це наступив він на малих сиріток?
Толді їх шкодує, гладить, наче діток.
Так мале щенятко приручає ласка —
Пестить добре серце і рука підпаска.

4

Але й забарився хлопець, — то не діло.
Раптом загойдало листя, зашуміло.
Зирк — вовчиця з гуці мчить якраз на нього!
Сполотнів хлопчина, прикипіли ноги.

Ї харчить вовчиця, скочила, вчепилась,
Пазурища рвуться до лица, до вилиць.
Ї біліють ікла в ненажерній пащі,
Клацають, іскряться у темноті хащі.

5

Та не схибив Толді, вивернувся вчасно.
Б'є вовчицю в писок кулаками рясно.
У звірюки з носа юшка так і ллється,
Виричила очі, та дарма — ще дметься!

Повернутись важко в роті язикові,
Що її ж зубами січений до крові.
Мов скажений псище, ллє і кров, і слину.
Чи таку шалену бачив хто звірину?

6

На часі було вже і кінчати бійку.
От і знадобились ноги парубійку.
Ї не гірш за бидло, що штрикає рогом,
Толді дав вовчиці штурхана такого,

Messze az avasba esik a vadállat,
Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
És amint lehulla puffanó eséssel,
Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.

7

De lám, mintha ördög volna belé bújva,
Egyet hengeredik s talpra ugrik újra,
Elordítja magát keserves haraggal,
S mégyen új csatára köszörült fogakkal.

Körmeit Miklósnak a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

8

Ez még csak mehetne, de most jó a nagyja:
Ordít a hímfarkas s hátul megtámadja;
— Mit csinálsz most Miklós? jaj, dehogy birsz vélek!
Ezer lelked volna, mégis megölnének. —

Semmi baj! az néki a tulajdonsága,
Hogy, ha nő veszélye, nő a bátorsága:
Kisegíti magát, sohase féltsétek,
Nem válik belőle farkasoknak étek.

9

Mert amint a nőtény öltre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra;
Csak kifordul körme a fiú nyakából,
Kifogy minden erő a horgas-inából.

Що вона далеко в порость одлетіла,
Аж очеретина довго хрускотіла.
Гупнула на землю, мов здорова брила,
Заскавчала тонко, жалісно завила.

7

Та вовчиці дідько сам додав підмоги,
Спритно покотилась — і на рівні ноги!
І завила жасно між очеретами,
Йде на Толді знову, скреготить зубами.

Пазури вже чує у плечеві Міклош.
Ще дві п'яді треба — й буде в шиї ікло.
Хлопцеві коліна в задні лапи ймила.
А бодай вовчицю вбила божя сила!

8

То було б півлиха, й Толді дав би раду.
Де й самець узявся — нападає ззаду.
Що тепер ти вдієш? Двоє проти тебе!
Був би ти сторукий — пропадати треба.

Не кажіть! Така вже вдача в паруб'яги:
Більша небезпека — більше і відваги.
Викрутиться Толді! Не вбоїться шалу!
Не віддасть себе він звірам на поталу!

9

І поклав він твердо битись до останку;
Обома руками звіру стис горлянку.
Відпустили кігті, бо в'ялить безсилля.
Підтяла слабота м'язи, сухожилля.

Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszlya, lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, bennszorult a pára,
Ahogy eltátotta, úgy maradt az álla.

10

Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.

Éspedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:
De úgy elpaskolja most a nőstényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

11

Toldi a vadaktól így megmenekülván,
Megpihent kevésbé egy zsombékra ülván;
A farkas-fiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.

Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
Tisztán sütött rájok a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy arany tepsi, szétmeredt a képe.

12

Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Őt elnyelni vágyó rossz szívű bátyjáról.

Залилися кров'ю балухи в натузі,
Звис язик зелений, мов леміш на плузі.
Тіло задубіло, подих захлинувся,
І розкритий писок так і не зімкнувся.

10

Як візьме він самку, розмахнеться нею,
Як угатить вовка з силою всією!
Ледве ж той підвівся — знов удар по пиці,
І самець шалено вгризся в труп вовчиці.

Звісно, він устав би, в бій пішов би знову,
Та й на те мав Толді відповідь готову.
Так гамселив вовка без жалю й без ліку,
Що не підведеться він уже довіку.

11

Толді, у двобої збувшись звіроти,
Сів на кротовиння, мов після роботи.
Бачить, вовченята бездиханні стали —
Певно, їх у бійці розмісив ногами.

Поблизу вовчиця й вовк лежать укупі.
З неба місяць ясний освітив їх трупи,
Байдуже дивився з висоти величчя,
Золотистим блюдцем розпливлось обличчя.

12

Отоді-то Міклош думу став гадати,
Тільки не про вовка, — гріх було б казати.
Мав на гадці Толді звіра не такого, —
Думав він про брата рідного і злого.

De hát mért akarja bátyja őt megenni,
Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyaráát jó atyjafiára?

13

Mert hiszen, ha példát farkasokról vészen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja lészen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.

Vagy ha néha gyomra készíti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán, ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkiméli mindég a maga fajtáját.

14

De az ő testvére — de az ő testvére,
Ki mondja meg neki: mért tör életére?
Nem csillapul másképp, csak vérével, szomja?
Vagy ha birtokából jó öccsét kinyomja?

Hátha annak, aki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérít?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És azért nincs Györgynek végső éjszakája?

15

...Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékod,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot,
Tudd meg: a leggyilkolt atyafinak vére
Bosszuért kiált fel az egek egére.

Чом же Дьєрдь лютує, чом ненависть сіє?
Чом занапастити брата брат воліє?
Не шукав ніколи Міклош Дьєрдю згуби.
То чому ж так гострить той на нього зуби?

13

Бо коли узяти вовка ось, приміром,
Не зрівняєш Дьєрдя з ним, із диким звіром.
Вовк, немов дозорець, виє над корою.
З ним учиниш лихо — вчинить те з тобою.

Голод навіть вовка убивати змусить,
Та коли він ситий, не чіпай — не вкусить.
Ба й тоді полює на чужі ягнята
І не гострить ікла на свого брата.

14

Дьєрдь же — брат, ще й рідний. О, чому — хто знає? —
Чом він Міклошеві гибелі жадає?
Може, тільки кров'ю вдовольнить жадобу?
Чи зживе з маєтку, прибере худобу?

Ну, а що, коли б то Дьєрдеві-жаднюзі,
Як і цим звірюкам, дати по заслугі?
Певно, дих у людях держиться цупкіше.
Жди, коли на ладан твій браток подише.

15

О, не будь убивця! Міклоше, спинися!
Помстою страшною не занапастися!
Знай: за кров невинну згубленого брата
Із самого неба упаде відплата.

Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszuállás dolgát.

16

— Most, mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.

Ment nagy sebbel–lobbal a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fűrt azon mentében.
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

Hatodik ének

„Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala.”
Ilosvai

1

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszálon fejezlik Toldi Lőrinc háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.

Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája;
Ott van Toldinének a hálószobája;
Rozmarinbokor van gyászos ablakában:
Akörül leskődik a fiú magában.

Знай же: братовбивство — гріх то непростенний,
Будеш ти горіти у вогні геєни.
Є Господь небесний: всім віддасть він строого.
Сам не йди карати. Покладись на нього.

16

...Враз сяйнула думка — Толді їй повірив,
Встав і, підійшовши до забитих звірів,
Кинув їх на плечі дужі, парубочі
Та й подався в безвість потайної ночі;
Брів очеретами, квапно, без упипу,
Ніби десь у лісі торував стежину;
І вовки звисали трохи не по п'яти.
Та спинився тільки вдома, біля хати.

Пісня шоста

Міклоша від Дьердя мати боронила.

Ілошваї

1

Місяць осяває баню на дзвіниці.
Край села біліє хата удовиці.
Коло тої хати заряснів садочок,
Розпустився, наче алфельдський лісочок.
У садок виходить кімнатчина тиха,
В ній одпочиває добра Лерінциха.
На сумнім віконці розмарин квітує,
За віконцем Толді сторожко слідкує.

Farkasait Miklós, amint oda ére,
 Letevé a kertnek harmatos gyepére.
 Ő meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
 Édesanyja záros ajtajához megyen.

Soká hallgatózik, mindenütt hiában;
 Mert csak egy szű perceg a szemöldökfában;
 Zörgetne is, nem is; bátorsága nincsen,
 Csak úgy tétoválzik keze a kilincsen.

Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz benne? *
 Máskor a sárkánnyal is birokra menne;
 Édesanyját félti igen-igen nagyon,
 Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.

Az is megeshetnék, hogyha így fölverné,
 Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
 Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
 S tán nem is tudnának szólni majd egymással.

Azért a két farkast fölveszi vállára:
 Elkerül a háznak másik oldalára:
 Minden élő állat elpihent ott, kinn, benn:
 Még csak a kutyák is alusznak egy színben.

Nyitva áll az ajtó: látszik a György ágya:
 Hosszú fejér kendőt terít a hold rája;
 Alatta pediglen a ház ereszének
 Őrálló legényi sorban heverésznek.

* „Félsz”: népies, „félelem” helyett. A. J.

Як доніс до двору вовка і вовчицю,
Скинув їх додолу в росяну травицю.
Сам навшпиньки, ніби мав на думці красти,
Підійшов до спальні, до дверей замчастих.

Прислухався довго, придивлявся зірко.
Тільки чув, як шашіль точить між одвірком.
"Увійти? Вернутись?" — став, немов без тямку.
І рука вагалась тиснути на клямку.

Звідки страх у жилах? Що за чудасія?
Іншим разом Толді вийшов би й на змія!
То за ньеньку рідну боязкість у сина:
Щоб не сполошила бідну грюканина.

Бо коли без глузду діло це чинити,
То вона не схоче й двері одчинити.
Може, гвалт підніме, думатиме: злодій.
І порозмовляти з нею буде годі.

Вовчі трупи Толді знов на плечі кинув
І хутчій поніс їх далі, за хатину.
Все живе поснуло у дворі і в домі.
Пси і ті вже спали в будках на соломі.

Двері Дьєрдя навстіж. Ліжко під стіною
Ніч укрила ніжно ковдрою легкою
З місячного сяйва. А на тихім ганку
Вартові вляглися зручно — аж до ранку.

Minden alszik. Miklós sem tétoáz sokat,
 Kűszöbre fekteti le a farkasokat,
 Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
 Melyek a fal mellé voltak támogatva;
 Órállók ruháit földre szegzi vélek,
 Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
 S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt,
 Ha még el nem vitte, elviszi az ördög.

Ott lesi Miklós a szűnyogháló mellett,
 Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet:
 Egy marokszorítás — s ha száz lelke volna,
 Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.

De Miklós elkezd: „No megölhetnélek,
 Megérdemelnéd, ha rávinne a lélek,
 Hanem most egyszer nem leszek ártásodra.
 Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtadra.”

Azzal a két farkast az ölébe vette,
 Az öreg nyoszolya szélire fektette,
 Így beszélve nekik: „tente, tente, szépen:
 A testvérbátyátok fekszik itten épen.”

Maga pedig ment a benyíló szobába,
 Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába':
 Asztalon két öklét egymásra fektette,
 Búbánatos fejét arra eresztette.

Спить усе, і Толді лиш радіє з того.
 Полишивши звірів просто під порогом,
 До вояк послулих він піднявся впору,
 Ухопив списи їх, що стояли поруч,
 До долівки вістрям приколов їм шати,
 Щоб, як буде треба, не змогли устати.
 А тоді — до Дьєрдя... О, тепер чортяка, —
 Як не взяв донині, — візьме неборака.

Комарів до Дьєрдя сітка не пускала.
 Він хропів, і сітка на лиці дрижала.
 "Раз би стис за горло — будь здоровий, світе!
 Хай сто душ у тілі — більше не хропите! —
 Так подумав Толді. — Вбити силу маю.
 І було б за віщо. Те я добре знаю.
 Та не хочу, брате, гріх такий на душу.
 А що був у тебе, — знак лишити мушу."

Тож заносить Толді звірів до кімнати,
 Коло Дьєрдя в ліжко укладає "спати".
 Ще ж і примовляє: "Люлі, сіроманці!
 Спить, та не просніться з братиком уранці".
 Сам же він прямує до світлиці-спальні,
 Де в жалобі ненька, де плачі печальні,
 Де на стіл упали материнські руки,
 А на руки — сльози туги та розлуки.

Hasztalan leskődött ott az édes álom,
 Nem birt általtörni a szomoruságon,
 És utoljára is csalással ejté meg,
 Köntösét elkérte a hideglelésnek;

Úgy furá magát be tarkójába hátul,
 Futkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
 Összezsibbasztotta, megrészegítette:
 Ennyibe került, míg elszenderíthette.

Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
 Elrebbenté Miklós csendes kopogása;
 Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
 De Miklós előre így bátorította:

„Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:
 Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
 Jólléhet, hogy éjjel járok, mint a lélek,
 De ha nappal jönék, tudja, megölnének.”

Nem is félt az özvegy, amint ezt hallotta,
 Karjával a fiát általszorította,
 Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
 Hová az orcáján csókvetést ne hintsen.

„Jaj, hát látlak ismét! be sose gondoltam,
 Majd kétségbeestem, érted majd megholtam,
 De Istenem! minek beszélek oly nagyon:
 Bátyádurad itt a másik házban vagyon.”

Сон давно чигав тут, напускав дрімоту,
Та не міг пробитись крізь важку скорботу.
За обман лукавий взявся наостанку —
Попросив на поміч зимну лихоманку.

І занило в тім'ї, заштрикало в п'яти, —
Де лишень не чула болю бідна мати?
Ослабіло тіло, заніміло тіло,
Тихим сном окуте, наче захмеліло.

Гостював недовго сон у Лерінцихи.
Будить господиню наглий стукіт тихий.
Налякалась жінка напасті нічної.
Та з дверей промовив Міклош, заспокоїв:
"Одчиніть, матусю! Не страшіться, мамо!
Не вчиню вам лиха, домові — так само!
Поночі ходжу я, мов нечиста сила.
Бо мені б та днина віку вкоротила".

Як почула мати, нумо відчиняти,
Кинулася хутко сина обнімати.
Не було у нього на обличчі й цятки,
Де б не доторкнулись губи паніматики.
"Сину, мій синочку! Знов тебе я бачу!
За тобою гину, дні і ночі плачу...
Господи, мій Боже! Що ж це так кричу я?
В тій кімнаті брат твій. Ще, бува, почує".

Ennyit mondott anyja; többet nem is szólna,
 Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna,
 Ott is úgy ölelné, szíve elfogódnék,
 Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék.

Érzi Miklós, hogy mint reszket az ölében,
 Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
 Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
 Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva.

Tartani akarta magát, de hiába!
 Mintha tűt szúrnának orra cimpájába,
 Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
 Tekerő nyilallást érte olyanformát.

Megáradva hulla könnye két szemének
 Az ábrázatjára kedves szülőjének,
 S mint mikor két hegyről összefut a patak,
 A kétféle könnyek egybeszakadtnak.

Végre szívét Miklós megkeményítette,
 Szemét anyja őszes hajához értette,
 Összeszedte magát s főlegyenesedvén,
 Valahogy erőt vett rínivaló kedvén.

És szólott anyjához következő szókkal:
 „Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal;
 Szakmány módra van rám mérve minden óra:
 Jöttem kegyelmedhez búcsuvevő szóra.

Говорити більше не була у змозі,
 Хоч би син їй стрівся в полі при дорозі.
 Бо ж і там би серце мліло, завмирало,
 Тисячі цілунків — їй було б замало.

І тепер ось мліє, гнеться, як билина,
 Певно, що й упала б, та злягла на сина.
 І самого Толді мамин жаль розчулив:
 Поки він очуняв, хвилі проминули.

Стримувався Міклош, аж його душило.
 Та немовби ніздрі голкою пробило,
 Чи, можливо, хроном ніс йому натерло, —
 Так щипало в горлі, так нестерпно дерло.

І заплакав рясно сокіл ясноокий,
 Перлами усипав удовині щоки.
 І злилися сльози сина і матусі,
 Мов гірські поточки у долині, в лузі.

Міклошеве серце ніби запеклося —
 Виплакались очі в неньчине волосся.
 Голова звелася, випростались плечі,
 Узяли знов гору сили молодечі.

І слова сумнії з уст його злітають:
 "Може, поцілунки трохи й зачекають.
 Бо хвилина кожна лічена у мене.
 Я прийшов сказати: прощайте, нене!

Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
 György miá, kit Isten akárhová tegyen;
 Végre még gyilkosa lennék, attól félek...
 Nem! az sosem leszek — arról nem beszélek, —
 Hanem annyit mondok: ne busuljon kelmed;
 Vesse ki szívéből azt a nagy félelmet:
 Nem azért megyek el, hogy vissza ne jöjek;
 Hiszem a teremtet, még addig nem öl meg.

Nagy erőt érezek mind a két karomban,
 Nem vesztegetem azt szerűn és malomban;
 Édesapámnak is hallám vitézségét:
 Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét?
 Felmegyek Budára bajnok katonának,
 Mutatok valamit ottan a királynak,
 Olyat, ami nem lesz bátyám szégyenére,
 Sőt irigység miatt megszakad a lépe.

Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
 Sohase aggódjék, sohase sirasson;
 Aki meg se halt még, minek azt siratni,
 Mikor a halott sem fog halott maradni?..."
 Többet is beszélne még a szülőjének,
 Ha az ebek alatt nem üvölténének,
 De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
 Hogy imént egy dologát balgatatagul tette.

Ой нема ж мені тут, матінко, привіту.
Через того Дьєрдя мушу йти по світу,
Ще його, крий Боже, вб'ю зненацька, з серця.
Та тому не бути, — не про те ж ідеться. —

Я прошу вас, мамо, не журіться мною,
Киньте ви об землю горем і бідую.
Я піду і знову повернусь, як гоже.
Омину всі смерті, Бог мені допоможе.

У руках я чую силу незбориму.
Та не в млин, не в поле я її нестиму.
Боронив мій батько мужньо батьківщину,
То невже знеславлю я свою родину?

Ні, подамся в Буду, лицарем я буду,
Королю таке там покажу я чудо,
Що не посоромлю й брата навісного —
Печінки зі злості вивернуться в нього.

Як я вас, матусю, як я заспокою?
О, прошу, не лийте слізоньки за мною.
За живим не плачте, бо ж не хоронили,
Хоч до вас я встану й мертвий із могили" —

На язик просилось не одне ще слово,
Та зчинився гавкіт у дворі раптово.
І подумав Толді, погадав без страху:
"Десь у цьому ділі трохи дав я маху".

A kutyák haragját nem egyéb okozta,
 Hanem hogy a farkast az udvarba hozta;
 Mármint felugatják ezek a cselédek;
 Azért csak rövidre fogta a beszédet:
 „Nincs időm továbbra hogy maradjak itten
 Kegyelmedet pedig áldja meg az Isten;
 Áldja meg az Isten ezen a világon:
 Még a másikon is, szivemből kívánom.”

„Áldjon meg, áldjon meg!” ...anyja eddig mondta,
 Hogy ki áldjon? vagy kit? azt csak úgy gondolta;
 Tudta, hogy az, aki a szívet vizsgálja,
 Minden kívánságát benne megtalálja.

Hát mikor mellől elszakadt a gyermek!
 Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
 Lelke volt talán a lánc közöttük, aki
 Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

A kutyák azonban nyíttak és szűkültek,
 Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
 Feltápáskodtak a szolgák ügyyel-bajjal,
 Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.

„Ki járt itt? mi járt itt?” így óbégatának,
 Hogy a két farkasra reá akadának.
 „Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehetette!
 Utána! utána! ilyen szedtevette!”

Пси залютували: вчули тіло вовче.
 От і маєш клопіт! Стережися, хлопче!
 Ось розбудить челядь їхнє валування.
 І тоді заквапив Толді мить прощання.

"Я піду! Баритись далі вже не можу.
 Полишаю з вами ласку й милість божу!
 Хай дорога ваша, матінко стражденна,
 Буде тут і в небі — скрізь благословенна".

"Ой, благослови ж ти..." — тільки починала,
 А кого й за віщо, так і не сказала.
 Знала бідна, знала, що Господь почує
 Навіть те, що тільки серденько віщує.

За дитям за кровним простягає руки.
 Хто збагне цю прірву — першу мить розлуки?
 Хто розкаже світу про душі боління,
 Як любов хтось хоче вирвати з корінням.

Та псюки ще дужче гавкали в подвір'ї,
 Під самим порогом вили, наче звірі.
 Повставали джури сонні, як тетері,
 Розбудили Дьєрдя стукотом у двері.

"Хто тут був? Що сталось?" — залементували,
 І вовків зненацька в хаті надибали.
 "О, то Міклош, Міклош! То його рук діло!
 Де ж отой збитошник?.. До погоні! Сміло!"

S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
 Olybá képzelhetni most az egész házat:
 Bukdosnak egymásban a széles tornácon,
 Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.

Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
 A bolondok útát jobbra-balra futja;
 Végre György úr őket összeszidva rútul,
 Megy elül s a többi mind utána zúdul.

21

Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
 Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
 Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
 S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?

Nem! ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
 Gyöngye lábainai megtántorodának,
 Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
 Isten tudja, meddig tart az ájulása.

Hetedik ének

„Oly igen megszáná az asszony siralmát,
 Mondá, hogy megállja nékie bosszuját.”

Ilosvai

1

Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
 Ne féljen; felfogja ügyét a jó Isten.
 Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
 A holdat egy vastag felhőbe burkolta;

Загула вся хата, мов гніздо джмелине.
 Той того збиває, той на того рине.
 Вартові на ганку в'ються, наче шершні,
 У дворі гасають пішаниці й вершні.

І ніхто не знає: де й кого ловити.
 Метушня та й годі! Гвалт несамовитий!
 Дьєрдь же їх збирає, лає всіх добряче
 І веде в погоню — попереду скаче.

21

Чи вдовиця чула ловлю цю, тривогу,
 Тупіт, валування, крики, звуки рогу?
 Чула, як гукали: "Здоганяйте, хлопці!"
 Знала, що за сином мчаться списоносці?

Ні! Бо ж ледве Міклош вийшов від небоги,
 В неї затремтіли, підтялися ноги,
 І вона на ліжко прибране упала,
 І хтозна, як довго в забутті лежала.

Пісня сьома

Він над горем жінки так розжалкувався,
 Що за неї мститись вірно обіцявся.

І ловиш

I

Хто лишився в світі сам, як сиротина,
 Хай не плаче: в горі Бог його не кине.
 Не покинув Бог і Міклоша в недолі:
 Місяць оповито хмарою, а в полі,

Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jajdúlt.

2

Nem vette tréfára Toldi György a dolgot.
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:

De bizony közel volt akkor már a reggel.
Hogy hazavergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy, amit elgondolt, mégsem vihette ki.

3

Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.

Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagya magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.

4

Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.

Ну, хоч око вийми, зовсім потемніло.
Запалало небо. Блискало. Гриміло.
Гайдука убило божою стрілою, —
І не зойкнув навіть, не махнув рукою.

2

Бачить Дьєрдь: ця буря — дуже кепська штука.
Сам Господь у нього цілить, мов із лука.
І звелів сурмити: збіглися собаки,
Звідусіль зійшлися зморені вояки.

Вже вклонявся ранок обрію нічному,
Поки з мокрим військом він вернувся додому.
Та злобою серце в Дьєрдя запеклося,
Що йому ловецтво так і не вдалося.

3

Путь пройшов далеку Толді тої ночі,
Хоч вітри і зливи засліпляли очі.
І коли світання темряву збороло,
Міклош брів у пусті* — ні душі навколо.

Та один мандрівець був у тій пустині:
Йшло за Толді сонце у небесній сині,
Наздогнало хлопця і вчинило зраду:
Знову в ніч штовхнуло, день лишивсь позаду.

4

Так його лишало сонечко аж тричі.
На четверту днину обрис таємничий
Він уздрів на небі. І застигли в зорі, —
Не фата моргана — височенні гори.

* Пуста (угор.) — степ.

Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.

5

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétlettel.

De miféle sírnak sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is, nincs is gondja:
Hosszu gyászruhában — mindenható Isten! —
Édesanyja bókol egy pár új kereszten.

6

Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása;
Követ meglágyítna keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve vagyon?

Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,
Hogy kiért? miért sír? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván).
Így felelt szavára keservesen sírván:

7

„Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse.”

Толді поспішався, відганяв утому.
Ввечері Будаїський замок стрів сірому.
Сонце лиш лягало на ніч за роздолля,
А вже він дійшов до Ракошського поля.

5

Поле те до Пешта здавна прилягає.
Там його, під містом, сутінь постигає.
Волочити ноги вже було несила.
Бачить — близько цвинтар, свіжа ще могила.
І немовби Толді байдуже до того,
Хто там ліг у землю аж до дня страшного.
Та диви: в жалобі — хто б то міг сказати? —
Над двома хрестами — Міклошева мати.

6

Ні, в тієї жінки тільки образ мамин,
Та її ридання пройняло б і камінь.
Жалібно на неї Міклош поглядає:
Він у грудях серце, а не камінь має.
Чим же він зарадить лихові чужому?
І питає в жінки: "Плачете ж по кому?"
І вдова, — була ж то удовиця, певно, —
Стала повідати, сплакуючи ревно:

7

"Про моє нещастя краще не питати.
Мусила я нині двох синів ховати.
Чех убив їх лютий там, біля Дунаю.
А бодай катюзі та не знати раю!"

Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve;
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.

8

Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sirása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem rí oly erősen, egy kicsit juházott.

Akkor monda néki: „Hallom, amint hallom,
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon vérért?”

9

Fölegyeneselek e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalmán;
Sovány is, halvány is volt az ábrázatja,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.

„Vért a vérért, mondod?” O jaj, senki sincsen,
Az én keservembe ki belé tekintsen;
Pusztá a szívem, mint kopár őszi tarló,
Amelyről leszedte a kalászt a sarló.”

10

Toldi pedig monda: „Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek;
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.

Так і виривалось у сльозах по слову.
Потім їй і зовсім одібрало мову.
Впала на коліна, вмилася сльозами,
Заломила руки над двома хрестами.

8

І минали хвили. Толді ждав терпляче:
Хай голосить жінка, хай собі поплаче.
Ось принишкла мати, одійшла поволі,
Втишились потроху, вгамувались болі.

Він сказав: "Велику маєте скорботу.
Та не все, признатись, я збагну достоту.
Двох синів убили... А за що? Не знати?..
Чи й нема кому вже кров за кров жадати?.."

9

Слово те зачувши, приятне й бадьоре,
Випросталась жінка, хоч і гнуло горе.
Схудла жалібниця. Личенька змарніли.
Тільки журні очі в темряві ясніли.

"Кров за кров — ти кажеш? Хто ж піде на страту?
Нікому за кривду відомстити кату!
Що у мене серце, як осіннє поле,
Вижате серпами, визбиране, голе".

10

Мовить Толді: "Плач той рани не загоїть,
До життя не верне двох синів-героїв.
Та нехай крізь землю миттю провалюся,
Якщо тому чеху я не відомщуся.

Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
Mondja el a dolgot isten-igazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”

11

Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy' esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődik egy cseh,
S szörnyüképpen szolgál neki a szerencse;

Kérkedik nagy fennen, magát hányja veti,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajsztót hagyni hátra.

12

Tegnap állt ki az ő két levente fia;
Nem volt félországban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan jó két gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!

Elrémült a világ; nem is akadt már ma.
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Isten káromoló gőgös beszédekkel.

13

Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közlötte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába'.

А за те (для діла) я прошу поштиво,
Розкажіть про все це складно і правдиво.
Є і в мене вдома удовиця-мати.
Є і в мене серце, вміє шкодувати."

11

Осміліла жінка, силюньки набралась,
Почала докладно, як було, як сталось:
Чех якийсь приходить на дунайський острів.
Є талан до герцю і язик прегострий.

Б'є себе у груди за силацьку вроду,
Глумиться з угорців, з нашого народу.
Вже ставали з чехом не одні до бою,
Вдів, сиріт лишили й стогін за собою.

12

Вчора вийшли битись два синочки браві.
Не було їм пари та й у всій державі,
Не було їм пари та й світі всьому,
А тепер спочили в домі у сирому.

І вжахнулись люди. Вже й нема нікого,
Хто б пішов на чеха лютого й кріпкого.
Завтра ж він уранці знов туди прибуде,
Лаяти, ганьбити, гудити всіх буде.

13

От і знає Міклош удовине горе,
Та нічого більше жінці не говорє.
Чемно розпрощавшись, він на Пешт простує,
Про діла звияжні думає-міркує.

Utcáról utcára ment nagy sebbel–lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödöngött előre meg hátra:
Kebelén kenyerere, hátán volt a háza.

Nyolcadik ének

„...Király...

Ha tartaná Miklóst otthon, ír a nagy kárnak.’

Ilosvai

1

Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem)
Kigondolta, mondom, kifőzte magában:
Mikép legyen úrrá öccse vagyonában.

Hát előbb mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet.
Fel is ment, mihelyest leszállott a lórul.
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.

2

„Felséges királyom! keserű az nékem,
Amit jelenteni gyász kötelességem;
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér.”

Itt elhagyta, s mintha erősen zokogna,
Szemét egy kendővel ugyancsak nyomkodta;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könnyet a király nem vett benne észre.

Вулиці й завулки промина сірома,
Ніби кожна хата тут йому знайома.
Втім, іде бурлака, йде світ за очима,
Все його багатство — те, що за плечима.

Пісня восьма

..... Володар :
Шкода залишатись Міклошеві вдома.

Ілошваї

1

Дьєрдь (щоб не згубив я в оповіді нитку)
Все дощенту зважив хитромудро й швидко,
Все в умі прикинув: як зробити пастку,
Як до рук прибрати Міклошеву частку.

Він раніш за брата прискакав у Буду:
"В короля йому я рити яму буду!"
Скочивши з гнідого, вибіг у палату
І почав підступно капостити брату.

2

"Мушу доповісти, Лайоше-королю*,
Виконати прикру, та почесну ролю.
Гірко: не обернеш рідну кров на воду;
Брат мені до смерті той, хто брат ізроду". —

Тут він зупинився на одну хвилину,
Очі тер, ялозив, прикладав хустину.
Червонілись вії, тільки ж не від плачу,
І король сльозинки так і не побачив.

* *Лайош Великий* (1326—1382) — угорський король. За його панування жив Міклош Толді. Лайош провадив загарбницькі війни. Ідучи за народними переказами, Я. Арань змальовує його правдолюбом, оборонцем скривджених.

A király azonban ilyenképen szóla:

„Nem is hallottam még, hogy testvéred volna,
Udvaromba miért soha nem vezetted,
Be sem is mutattad, meg sem ismertetted?”

György pedig felele: „Oh, uram királyom!
Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
De,—” (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re).
„Érdemetlen volna királyom kegyére.

Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván.
Apja helyett apja én akartam lenni,
S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:

De korhely, buta lón: jóra semmi kedve,
Hon maradt, betyárnak, pórnak nevededve;
Pedig erő benne volna módnélküli:
De mi haszna? lebzsel és a bajt kerüli.”

Felelt a jó király: „Ejnye bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál.
Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
Csodálnám, ha harcra kedve mégsem lenne.

De ami elhaladt, nem mult el végképen,
Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel, kérlek szépen,
Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;
Ha nem, úgy is elmegy egy közember-számban.”

І великий Лайош вимовити зволив:
 "В тебе брат є? Рідний? Не чував ніколи!
 Ти його ні разу не привів до двору,
 Не з'являвся ніколи він моєму зору".

Дьердь на те відмовив: "Пане превелебний!
 Знаю, розумію, вчинок мій ганебний,
 Та (зітхнув глибоко Дьердь на цьому слові)
 Брат мій недостойний вашої любові.

Ще лише дев'ятий Міклошу минало,
 Коли нагло батька нашого не стало.
 Я хотів татуса брату замінити,
 Лицарем, як личить, Міклоша зростити.

Та, кажу, лайдак він, бовдур незичливий.
 Гречкосій, бешкетник, що прилип до ниви.
 Ніде правди діти — має міць належну,
 Та нащо та сила боягузу й лежню?"

"Шкода, — мовить Лайош, — легіня такого,
 Кепсько й те, що досі ти мовчав про нього.
 Кажеш: володіє силою страшною,
 То хіба не рветься до борні, до бою?"

Згаяне бездумно — не довічна втрата.
 Приведи до двору, покажи-но брата;
 Вислужиться в мене, чин і сан здобуде,
 А як ні, пошана й рядовому буде".

„Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét.

De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!

Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat
Megölé némelynap szerető szolgámat...”

Monda György és nyögve egy kőszentre borult;
A király ránézett s képe elkomorult.

Hogy miért borult el a király orcája,
Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta;
Hallgattak sokáig; végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:

„Mégis van egy módon kegyelem számára,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében.
Sok derék vitézem múlt ki már kezében.

Hadd jöjön fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta vagy keze miatt hal,
Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
Ha nem, úgy vétkéért meg leszen büntetve.”

Ezt mondá a király: de nem örült rajta
A jószívü bátya, sőt ekkép sohajta:
„Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön:
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.

"Дякую, королю, — вирвалось у Дьєрдя, —
Хоч і недостойний Міклош милосердя.
Лишенько! Над братом смертна кара висне:
Він убив людину! Вбив її навмисне.

Жаль сквернити рота, та скажу, владарю:
Мій слуга загинув від його удару".
Та й перехрестився Дьєрдь на тому слові.
Лайош тільки глянув і нахмутив брови.

Ой чому володар на лиці мінявся?
Він про те — ні слова. Дьєрдь же не спитався,
І запала тиша довга. Наостанку
Сам король порушив болісну мовчанку:
"Та, мабуть, рятунок ще для нього буде.
Ти пристав негайно Міклоша до Буди.
Чех-силач гарцює в нас понад Дунаєм,
Лицарів найкращих без жалю вбиває.

Хай твій брат прибуде, проти нього стане:
Або переможе, або смерть дістане.
Пересилить чеха — гідний він пощади,
А як ні, то карі й сам не буде радий".

Вислухав ту мову добросердно братик
І, зітхнувши сумно, так почав казати:
"Вже і ця чеснота Міклошеві всує.
Безвісти пропав він, по світах мандрує.

Hová, hová nem lett? elosont a háztól,
 El sem búcsuzott, csak a kapufélfától,
 Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
 Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.”

Így sopánkodott György álnoksággal telve,
 Hej pedig hamis volt néki teste–lelke,
 A foga fejeit mindjárt kimutatta,
 Beszédének sorját emígy fordította:

10

„Neki már világ és törvény szerint vége,
 Jól tudom, rám nézne földi öröksége:
 El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
 Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.

De azt mondaná majd egyik avagy másik,
 Toldi György az öccse birtokára vágyik.
 Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
 Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

11

Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
 S a világ bosszantó rágalmait halljam!
 Aztán meg ki áll jól, hogy reám nem törne,
 S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.

Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
 Hanem im letészem széked zsámolyához:
 Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja.
 Királyi adomány–képen annak adja.”

Хтозна-де подівся: рушив у дорогу,
 Навіть не вклонившись отчому порогу.
 Не лишив і сліду. Де його шукати?
 Чи живий, чи мертвий — тільки Богу знати". —
 Дьєрдь сичав, звивався, мов йому боліло,
 Та дурили світ сей і душа, і тіло.
 От і показались пазури вовчиська,
 Як повів він мову вже і зовсім зблизька:

10

"І людьми й законом проклятий нащадок
 Загубив навіки свій наземний спадок.
 Я заволодіти міг би ним по праву,
 Якби так хотілось повернути справу.
 Та боюсь, заплеще челядь язиката:
 Знадився Дьєрдь Толді на маєток брата.
 Ач, прогнав блукати з батьківської хати,
 Та й не забарився все добро придбати.

11

Ні, крий Боже, так я не зроблю ізроду,
 Ще б пішов про мене поголос народу.
 Та й чи хто подав би в тому запоруку,
 Що на мене Міклош не підніме руку.
 Я цього не хочу, я боюсь прокльону,
 Я приніс покірно спадщину до трону.
 Хто з-між нас достойний, Лайоше-королю,
 Ось тому й віддайте, учиніте волю".

Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen;
 A király kilátta, mi szándéka légyen;
 Kitalálta szépen a fő gondolatot,
 Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott:

Királyi levelet ohajtott felőle,
 Hogy öccsét könnyebben kitudja belőle,
 Ha netán kegyelmet nyerne idő múlva,
 És az öröksége után felindulna.

Hidegen mosolygott a felséges király,
 S így fogá meg Györgyöt saját szavainál:
 „Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
 S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom:

Olyan feltétellel adom pedig néked,
 Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed,
 Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
 Úgy nyered királyi függő pecsétemet.”

Toldi György veresebb lón a főzött ráknál,
 Homályosan látott a szép napvilágnál,
 A faragott képek táncoltak körül,
 Csak kicsibe mult el, hogy le nem szédüle;

Aztán egy hidegség végigfutott rajta,
 Fázott, mégis izzadt; elsápadt az arca,
 Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
 Mennyi egy szűnyognak egyszer elég lenne.

Дьєрдь точив отруту, Дьєрдь звивався змієм,
Та вгадав володар те, про що він мріє.
І душа розкрилась підла та жорстока,
Що її Дьєрдь Толді так ховав від ока.

Звісно, він жадає грамоти з печаттю,
Щоб не поступитись Міклошу ні п'яддю,
Як одержить милість брат його випадком
І простягне руку за законним спадком.

Холодно всміхнувся Лайош хмуробровий,
Ябеду спіймав він на гарячій слові:

"Братову частину я, гаразд, приймаю, —
І того, хто гідний, нею надаряю.

Дам тобі, якщо ти доброю порою
Сам на карк наступиш чехові-герою,
Виставиш на вежі голову відтятую, —
Отоді, будь ласка, — грамоту з печаттю".

Дьєрдь розпаленівся — червоніш од рака.
В білий день не бачив світу неборака.
Різьблені картини розпливлись навколо,
Мало що безтям'я Дьєрдя не збороло.

То йому по спині бігали мурахи,
То він прів, то мерз він — полотнів од страху.
Не було в обличчі ані стільки крові,
Щоб хоч раз напитись мусі, комарові.

Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorún a király szavára:
„Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonya,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja.”

Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Hazament s nekiállt otthon a hajának,
Nekiesett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni.

Kilencedik ének

„Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala...
Miklósnak akkoron sok máj adatott vala.”

Ilosvai

1

Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejrlik fenn a holdvilágban;
Barna zsindeletetők hunyászkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.

Azt hinné az ember: a padláson laknak;
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

2

Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött-ment ott; asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.

Зрештою спромігся Дьєрдь заговорити
Й заспівав такої хитро-сумовитий:
"Братової частки я зректися мушу, —
Хай мені не ляже каменем на душу".

І на тім проститись Дьєрдю довелося.
Вдома довго рвав він на собі волосся.
Ще ж і кулаками став чоло тусати.
Пильнували слуги: мо', пора в'язати.

Пісня дев'ята

Аж урвавсь налігач, так той бик пручався...
Добрий шмат печінки Міклошу дістався.

Ілошваї

1

Місячно у місті. Вулиці в промінні.
Здалека біліють комини камінні.
Причаїлись бурі стріхи попід ними,
Заховавши мури гонтами скісними.

Хтось гадав би: в Пешті за житло — горище,
І тому воно тут набагато вище.
Нині стіни пнуться поверхами вгору, —
Зводились два дахи над людьми в ту пору.

2

Наблукався Міклош, ледве вже ступає.
Зиркнув: бачить — лава. Сів, одпочиває.
Мимо йдуть прохожі — все пани та дами.
Надививсь на люд той Міклош до нестями.

„Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

3

Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-é vagy árvíz, vagy víják a várat?
Nincsen tűz sem árvíz, nem is jó ellenség.
Hanem van egy másik rémítő jelenség:

Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhidrul szabadulván;
Bömböl és sikangat, és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét végigfolyja.

4

Mészáros legények merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.

Volt pedig a hídnál hat erős szelindek,
Utána uszíták a bikának mindet,
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának estek.

5

Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé
S fülében a bika a fájdalmat érzé,
Elbődüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórá füléről a fülönfüggőket.

Голова схилилась при лихій годині:
Ні гроша немає в нього в капшучині.
Вже четверту днину мліє од знемоги,
Їсть лише гриби, що знайде край дороги.

3

Раптом крик зчинився. Шарварок. Тривога.
Тоне хтось? Пожежа? Почалась облога?
Не горить! Не повинь! Ген у замку тихо.
Трапилося інше превелике лихо.

Вирвався із бойні дикий бик-бичище
І вузьким провулком мчить од вітру швидше,
І реве, і стогне, кров гарячу нюха,
Що тече по шиї, струменить із вуха.

4

Що було робити різникам поганим?
Кинулися врозтіч — кожен із арканом.
Їм од переляку відібрало мову.
І про псів забули, кинувшись до схову.

Звідти вже безпечно на бика цькували
Шістку вовкодавів, що при бойні мали.
Ринули собаки — лють наготові,
У грудину й вуха вгризлися бикові.

5

Як задзюркотіла з вуха кров багряна,
Як пекучим болем віддалася рана,
Заревів бичисько яро та охрипло
І стріпнув поріддя, що до нього липло.

Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

6

A vágólegények csak kiálták: „fogd! fogd!”
De a veszett állat karikára forgott,
S amely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak ő szarvával repülni segített.

Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Másiknak a belit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, hisz' mit tehettek másat?
Biztatták keményen a — döglött kutyákat.

7

A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét:
Annak tartott, akit elül-utol talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.

Sikolt a fehérnép, esve már kétségbe;
Férfiak kiáltják: elébe, elébe!
De egy sincsen, aki elébe fordulna,
Hanem még a fúru-lyukba is bebúna.

8

Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utcaközépen.
„Mit akarsz, te fickó! tán bolond vagy? nem ládd
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?”

Гавкуни летіли, наче мокрі кури,
Гепались об землю, билися об мури.
У зубах лишилось по шматку м'ясива,
Те собі й жувала зграя буркотлива.

6

"Гей, біжіть, ловіте!" — то різницькі крики.
Гедзається, б'ється звір скажено-дикий.
І що пес на нього пуститься прожогом,
Бик тому злетіти допоможе рогом.

Одного закине до чужої брами,
Іншому виймає тельбухи з кишками.
Хлопці-скотобойці діяли, як знали:
Здохлих вовкодавів на бика цькували.

7

Бик летить грозою, виставивши роги.
О, йому широкі всі шляхи-дороги.
Ух, не попадайся лютому на очі!
Накивай п'ятами всяк, хто жити хоче.

Ой пищить жіноцтво, розвищались діти,
Кличуть чоловіки: "Нумо перестріти!"
Та на бій на звіра не виходить жоден.
Краще б десь у нірці зник, аби лиш годен.

8

Міклош не тікає — розставляє ноги,
На бика чекає посеред дороги.
"Чи здурів ти, хлопче? Чи осліп, не бачиш?
Звір біжить на тебе, мов шалений, скаче!"

Látta Miklós bizony, hogyne látta volna?
„Csak kiáltozzatok” — magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni mármost a bikához kellett.

9

Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szérún pelyvát forgatna villával.

Egyszersmind erősen nekirugaszkodva
Szarvát öklelőre nagy-lebocsátotta.
„Odavan! vége van! jaj, jaj!” sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

10

Dehogy van! lábával elébe toppantott,
Rémitő szavával erősen kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát,

Vágószékre voná két szarvánál fogva,
A mészárosokat előkiáltotta,
Nagy-sokára el is jöttek azok osztán,
Erős köteleket és pányvákat hozván.

11

Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték az első lábához;
A nép széjjeloszlott; a vágó legények
Egy kis házikóba fekünni menének.

Бачив Міклош добре. Як таке не вздріти?
Та махнув рукою: "Ви собі кричіте!"
Ті ячать, я Толді став і в вус не дує.
Він себе до битви лютої готує.

9

Міклоша уздрівши, бик несамовитий
Заходився землю копитами рити.
Заметались роги в поросі легкому,
Наче хтось на вилах розтрясав солому.

Потім бик, ногами впершися навпроти,
Націлявся рогом парубка збороти.
"Ой, уже легінь той не побачить сонця!" —
Бідкалися пештці з кожного віконця.

10

Де там не побачить! Тупнув ось ногою.
Ось гукнув на світ весь — аж пішло луною.
Окриком тим Міклош налякав тварину
І схопив за роги в слухну мить-хвилину.

Так і вів на бойню за обидва роги.
"Де ви, скотобойці?" — кликав до підмоги.
Різники, нарешті, вийшли після бою,
Мотузи, аркани принесли з собою.

11

До товстої балки вже бика припнуто.
На ногах передніх, на рожищах — путо.
Розбрелися люди; хлопці-страхопуди
Почвалали спати до малої буди.

Miklós meg leült a vágóhid szélére
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.

12

De a mészárosok nem engedték neki,
Hogy a vágószínen magát pihenje ki.
Egy jó darab májat kilöktek elébe,
S menjen onnan, mondák, „anyja keservébe”.

„Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek —”
Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
Jött egy éhes kutya, annak odaadta.

13

Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
Valaki: „ez volt az, aki szarvon fogta”;
Sok helyen látott még egy-két emberképet.
Ablakból, kapuból amint visszalépett.

Aztán becsapódott az ablak táblája,
Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
Aztán csendesség lőn, hideg, embertelen;
„Hát nekem” mond Toldi „hol lesz már tűzhelyem?”

14

Hányféle dolgok nem jutottak eszébe!
Előtte lebegett édesanyja képe,
Mint mikor hozzá ment búcsuvétel végett,
S nyakán csimpalyogva ajkán csókja égett.

Толді притулився скраю на помості:
Чей хоч тут та приймуть на нічліг у гості.
Голова спочила під стовпом похилим;
Місяць дав мандрівцю із проміння килим.

12

Та не насидівся Толді в тому місці:
Не дали поспати різники в повітці;
Добрий шмат печінки кинули, як псові:
"На тобі, жебраче, і бувай здоровий!"

Отака подяка за живих, невбитих
Їх рятівникові — милостиня ситих.
Та не взяв те Міклош, залишив на плаці —
Вгамувати голод блудному собаці.

13

Толді йшов, а слідом люди шепотіли:
"Ач, це той, що бився із биком здичілим!"
Раз у раз обличчя промайнули в пітьмі,
Промигтіли в шибках, зникли за ворітьми.

Потім заскрипіли, заgrimіли брами,
Зачинились лунко і віконні рами;
І мовчання впало байдужне-студене.
І журился Толді: "Де нічліг для мене?"

14

Здоганяла думу дума нескорима.
Рідний образ неньки встав перед очима...
Як пройшов до неї Толді на прощунок*,
На губах запікся материн цілунок.

* На прощунок — на прощання.

Akkor is oly csendes méla éjszaka volt,
Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
Nyughelyet nem adott senki éjszakára.

15

Majd az édesanyja képét odahagyva,
Az özvegyasszonyra repült gondolatja,
Hogy' sírt a kereszten, két kezét hogy' törte,
Amiért a vad cseh két fiát megölte.

Fogadása jut most eszébe s így sóhajt:
„Oh mikép vihatnék holnap én avval bajt?
Hol vagyon paizsom, páncélom, fegyverem?
Fog-e a cseh bajnok szembeszállni velem?

16

Oh bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám.
Kinevet, kigúnyol és félvállról néz rám,
Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak,
»Félre innen, rongyos!« mondják, ha meglátnak.”

S nagyon elbusítá Miklóst e gondolat,
Lassan ment az utcán, sóhajtott nagyokat,
Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
Mintha lába előtt valamit keresne.

17

Egyszer föltekinte, képe is felvídult,
Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.

Könnyű eltalálni, mi lehetett célja:
Volt e két fiúnak fegyvere, páncélja:
„Felveszem azt,” monda, és örült előre:
Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

І тоді стояла мрійна ніч навколо,
І тоді світилось місяцеве коло.
І ніхто бурлаку не впустив до хати,
І ніде не міг він на нічліг пристати.

15

Потім образ неньки рідної одплинув.
Подумки на цвинтар до вдови полинув...
До хреста припала, рученьки ламала,
За синів убитих чеха проклинала...

І зітхнув наш Толді, бо згадав присягу:
О, я мушу вийти з чехом на звитягу!
Тільки де візьму я панцир, щит і зброю?
І чи схоче битись той хвалько зі мною?

16

Гордію такому я — ніхто, напевне;
Звисока погляне, насміється з мене.
Може, й не підпустять близько до звитяжця,
Скажуть: "Геть, лайдаку! Щоб на тебе трясця!"

Краєв душу Толді, йшов повільним кроком,
Раз у раз спинявся і зітхав глибоко.
І глядів під ноги у журбі й тривозі,
Наче загубив щось на чужій дорозі.

17

Раптом зводить очі, аж лицем сіяє;
Трохи не пустився бігти — поспішає
Та скоріш на цвинтар, де вдова на гробі
Плакала недавно в траурі-жалобі.

Що він мав на думці, — легко відгадати:
Таж сини вдовині мали зброю, лати.
"От я споряджуся!" — передчув віраду.
Та на ту віраду день підкоїв зраду.

Össze-visszajárta a temetőkeret,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
Hol keresse mármost az özvegynek lakját?
Budapest városát sok ezerezen lakják.

Látta, hogy hiában minden akaratja,
Erős fogadását hiában fogadta;
Könnyü dibdáb játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.

Fölnézett az égre, az országútjára;
Keservesen gondolt bujdosó voltára;
S mint amely madár van elröppenő félben,
Úgy tett a reménység hervatag szívében.

* „Országútja”: tejút az égen. A. J.

Переміряв цвинтар, без угаву ходить,
 Та ніде нікого Толді не знаходить.
 Думав — знайде хату удовину врешті,
 Та силенна-сила хат у Будапешті.

Бачить — дав він слово не тверде, не з криці,
 Марне присягався бідній удовиці.
 Гріш ціна тій клятві, тій безвольній волі;
 Мов з дитятком, грає з ним рука недолі.

Як живі притулку не схотіли дати,
 Мусив між мерццями Толді ночувати.
 Ой була волога від роси могила,
 Що не людська туга, — нічка слізьми вмила.

Глянув він на небо, ще й на Шлях Чумацький,
 З гіркотою думав про нічліг бурлацький.
 І немов та пташка в трепеті прощання,
 Билися у нього в серці сподівання.

Tizedik ének

„Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.”

Ilosvai

1

A játszi reménység amidőn imette*
A boldogtalannál hitelét vesztette,
Álmodt küld szemére, kecsegtető álmodt,
Avval édesíti a nyomoruságot.

Toldi is álmában cseben győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet;
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönnyü anyja két szemében.

2

Lódobogás hallék: elrepült az álom;
Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogyan nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.

S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
„Hé! ki az? hová méssz? te vagy, öreg Bence?
Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!”

* „Imette”: ébren, nem álomban. A. J.

Пісня десята

Дорогому служці мати наказала:
"Може, стало скрутно Міклошеві-сину.
Передай йому цю житняну хлібину..."

Ілошваї

1

І коли надія, граючись допіру,
Врешті у бездольця втратила довіру,
Сни йому наслала, та такі рожеві,
Що підсолодили горе злидареві...

Вбив і Толді чеха в сні за мить єдину,
В короля здобувши милість за провину;
На мечі у нього діаманти грали,
На очах у ньеньки сльози щастя сiali.

2

Враз лунає тупіт. Сон тіка в покорі.
Толді зводить погляд: місячно надворі.
Що далеко бачить око те юначе,
Тільки вершник близько — попід цвинтар скаче,
Хто ж то на коневі? Аж не вірять очі.
Бенце, добрий Бенце їде серед ночі.
"Гей куди? І хто ти? Бенце ти чи, може?..
О, яке це щастя! Господи мій, Боже!"

Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga,
 Hogy nem a vén Bence, hanem ez s ez volna,
 Mikor Toldi Miklós letépte lováról
 S minden port lecsókolt ráncos orcájáról!

De Bence mindebből egyebet nem értett,
 Csak hogy sírból ugrott reá egy kísértet;
 Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát,
 Míg fel bírta fogni a dolog mivoltát.

Hanem mikor aztán felfogta eszével,
 Halála napjáig sem feledheté el;
 Nem feledheté el soha az uradta,
 Mint ijedt meg a nagy örömnél miatta;

Mint nem hitt szemének egészen, csak félig;
 Csontjait hogyan megtapogatta végig;
 S hogy' megeredt a könny két öreg szeméből,
 Mint a záporoső Isten fellegéből.

Az öröm, a panasz jó sokáig tart,
 Elbeszélte Miklós, ami történt rajta,
 De tudnivaló, hogy nem beszélt folytatában:
 Anyját kérte minden tizedik szavában.

„Hogy' van édesanyám? nem beteg-e szegény?
 Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
 Nála dőzsöl-e még s mit csinál a másik?
 Jaj! szegény anyámmal úgy-e rosszul bánt?”

Хоч там що казав би вірний челядинець, —
 Ніби він не Бенце, а якийсь чужинець, —
 Толді знав, що робить: стяг його з сидельця,
 Цілував без ліку, пригортав до серця;

Думав Бенце: привид з ями, з чорторії
 Виплигнув неждано та й повис на шиї.
 Довго він товкмачив, гладячи старого,
 Поки зміркував той, що ж воно й до чого.

Та коли що-небудь випало збагнути,
 Вже йому до смерті те не позабути.
 Гей, запам'яталось добре небораку,
 Скільки з того щастя він набрався ляку,

Як очам своїм же вірив і не вірив,
 Поки кості Толді помацки не змірив.
 І лилися сльози із очей із карих,
 Наче буйна злива з дощової хмари.

І тривали довго радощі, зітхання.
 І повідав Толді про свої страждання.
 Тільки час од часу, знайте, затинався,
 Все про рідну матір у слуги питався:

"Як ся маяють ненька? Чи, бува, не хворі?
 Чи не помарніли в самотині, в горі?
 А чи "той"* ще вдома треться, байдикує,
 Чи, бува, знічев'я з неї не кепкує?"

* "той" (тут) — Дьєрдь.

De értésül adta Bence a fiúnak,
 Magát anyja miatt sose adja búnak,
 György sem háborítja, odahagyta másnap,
 Nem is repeszté meg szívét a nagy bánat;

Csak látni szeretné Miklóst minden áron,
 És ha feltalálja széles e világon,
 Fölkeresi, bizony–bizonnyal ígérte,
 Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

„Nem is egyébiránt indított el engem
 Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
 Hanem hogy legyen hű ápoló cseléded,
 Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.

Akármerre jársz–kelsz, ott legyen sarkadnál,
 Legyen segítségül, ha bajba akadnál...”
 Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit!
 Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!

Arra határozták, hogy csak ott meghálnak;
 Bence egy abrakot adott a lovának,
 Abrak is, kenyér is volt a kápa mellett,
 Nem röstelte Bence az efféle terhet;

Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
 Könyökig nyúlt Bence a nagy tarisznyába;
 Kihúzott valamit, és így szóla: „Itt van;
 Nesze, szolgám, madár–látta cipót hoztam.”*

* „*Madár-látta cipő*” vagy „kenyér”: így kedveskedik a paraszt gyermekének azon kenyérdarabbal, melyet a tarisznyában útról vagy mezőről hozott. A. J.

Та своєму газді на знаття дав Бенце:
 Хай собі за неньку він не крає серце.
 Ще на день на другий Дьєрдь подався з дому.
 Не зломилась мати в лихові тяжкому.

Видивила тільки очі вже за сином.
 Де б не відшукався він під небом синім,
 Поспішить до сина, — вірно обіцяла, —
 Скільки б тих доріжок світом не верстала.

"І мене для того в путь сей спорядили,
 Щоб тебе шукати, Міклоше мій милий,
 Бути і дбайливцем, і твоїм слугою,
 Завше у нагоді, завше під рукою;
 Ні на крок від тебе далі не ступнути.
 Йти на допомогу, вирвати зі скрути".
 Це повідав Бенце і ще більше, більше...
 Хто б ото спромігся все сказати віршем?

Тут вони й спинились нишком на ночівлю.
 Час був і коневі стати на годівлю.
 Із сідла зняв Бенце торбу та опалку, —
 Треба ж у дорозі — знав про те він змалку.
 Гей, а в тій торбині містко і широко,
 В ній рука старого застряга глибоко.
 Щось він вийняв звідти й каже: "Пригощайся!
 Їж, мій господарю! Ось і хліб від зайця.

Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte,
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezédbe adjam szegetlenül.”

Azzal átaladta, kést is adott mellé;
Nékveti Miklós és ugyancsak szelné;
De nem hogy a cipó válna el derékon,
Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.

10

Az öreg csodálta: „Ejnye! hogy a kőben
Fúttá úgy meg a szél az átalvetőben!”
Nézte a kést: hová illik a darabja,
Gondolá: jó volna, ha összeragadna.

Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe’:
Feltöré a cipót tétovázás nélkül,
S íme egy darab vas hull ki közepébül.

11

Felvette a vasat lába mellől Bence:
Hát nem vas-darab volt, hanem vasszelence.
Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
Belenézett, hát csak elállt szeme szája:

Vert arany volt benne, nem kettő, sem három,
Hanem amióta megvan a világon,
(Pedig kenyérének javát már megette)
Annyit sosem látott, azt erősítette.

Люба паніматка це тобі прислала,
Хліб сама місила, в піч сама саджала
Ї просила дуже, щиросердо й скрушно,
Передати сину тільки власноручно". —

Та й подав хлібину й ножика поштиво.
Заходився Міклош краяти... Та диво!
Ти дивись, дивуйся: ні, не паляниця, —
Розламалась навпіл ножикова криця.

10

Дивувався Бенце: "Що за чудасія?
Так хлібину вітер висушив-обвіяв?"
Ї глядів на ніжик, пасував відламки.
Як же їх зліпити, — він не брав до тямки.

Та не хнюпив Толді голови з відчаю:
"З голоду не вмру вже — хліба й солі маю!"
Ї ламає хліб той, ділить половини;
Бачить — шмат заліза випав з середини.

11

Взяв залізо Бенце: що то за дрібничка?
До очей підносить: господи, скарбничка!
Скриньку без замочка легко відчиняє,
Раптом завмирає, рота роззявляє.

Золотих монет там — не одна, без ліку!
Він, їй-бо, не бачив стільки зроду-звіку,
Хоч уже немало довелось зазнати,
Хоч уже й недовго ряст йому топтати.

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
 Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
 Szörnyűképen örült, ugrált örömében.
 A holnapot forgatá eszében:

Hogy' veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
 Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának!
 Hogy' lesz ez? hogy' lesz az? — De hányféle hogy-ot,
 Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

Mikor mind a ketten eleget örültek,
 Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek;
 Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
 Bence pedig tartá a két markát neki.

És így szóla Bence: „No te öreg tenyér!
 Ilyet sosem kaptál, bezzeg viszkethetnél.
 De minek beszélek, a szám majd hibázik —”
 Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

„Most hallgass szavamra, jámbor szolga Bence:
 Nesze tedd el, itt van kilencvenkilence;
 De a századikat könnyü helyütt hagyom:
 Megisszuk, mivel most magas kedvem vagyok.”

Váltig ellenkeznék benne a hű szolga,
 Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
 Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
 De a belsejébe csiholni** lehetne.

* „Viszkethetnél”. A nép tenyere viszketéséből azt jósolja, hogy pénzt fog kapni. A. J.

** „Csiholni lehetne”: szikrát fogna a szárazság miatt. A. J.

Чи радів і Толді знахідці нежданій?
 Ех, і не питайте! Гріх у тім питанні!
 Тішився страшенно, аж стрибав од щастя,
 Вже й про "завтра" думав: як той скарб придасться!
 Як він купить зброю, ще й розкішні шати,
 Як він буде чеху голову стинати...
 Як оце, як теє... О, тих "як" є сила!
 Скільки мрій скарбничка в серці розбудила!

Вволю нарадівшись зустрічі хорошій,
 Сіли на могилу рахувати гроші.
 Толді брав із скриньки по монеті битій,
 А челядник Бенце пригорщі розкриті
 Підставляв і мовив: "О стара долоне!
 Чом ти не свербіла на багатство оне?
 Цить! Бо ще наврочу талярики злотні!
 Ні, число кругленьке — досягло до сотні".

"Отепер, мій Бенце, слухай далі мову.
 Дев'яносто дев'ять — на, візьми до схову.
 Та останню, соту при собі лишаю:
 Вип'ємо! Сьогодні добру дяку маю".

Одказав би чемно Міклошу бідняга,
 Тільки вже порожня при сидлі баклага.
 Правда, ззовні мокра, бо на ній росиця,
 Всередині ж сухо, чиркни — загориться.

Nem is messze kellett fáradni avégett;
Csak közel találtak egy szegény csapszéket:
Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
Oda illett volna Hortobágy síkjára.

Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte,
Bence nyerges lovát amellé kötötte;
Toldi pedig bément: sötét volt a házba',
Belevágta fejét a szemöldökfába.

„Hé! kocsmáros! hol vagy? a teremburádat!
Alszol, vagy meghaltál? mért nem gyűjtsz világot?”
„Dehogyan alszom, (kit hoz a forgószél megint?)
Itt a mécs, bor is lesz: itce kell-e vagy pint?”

„Nem kell pint, sem itce, hiába is adnád,
Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!”
Elühmgette magát a csaplár e szóra,
Gondolván magában: most akadt ivóra.

Bence a tarisznyát béhozta ezalatt:
Miklósnak ugyancsak jólesett a falat,
Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
Három sem érkeznek vele versent enni.

Mikor pedig a nagy kanna megérkezett,
Mint a birkozásnak, nekigyűrekezett;
Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt;
Bence megsokalta: „Az Istenért! megárt.”

Путь не дуже довга їм обом лежала,
 Бо корчма старезна поблизу стояла.
 Що брудна та чарда*, що вже кособока,
 Мов на Гортобаді** кинулась до ока.

Журавель над зрубом звівся одноного.
 Прив'язав до нього Бенце вороного.
 Входячи поспішно в темряву оселю,
 Толді головою вдарився об стелю.

"Гей, корчмарю! Де ти?.. Щоб тебе там дідько!..
 Спиш чи вже й не дишеш? Засвіти! Не видко!" —
 "Де там сплю? (Кого це поночі знов носить?)
 Вже й свічу... Чого ж гість — кварти, кухля
 просить?" —

"Що там кварта, кухоль? Ї не подавай-но!
 Або ні краплини, або дзбан негайно!"
 А корчмар промимрив: "От питці завзяті!" —
 Ї лічив у думці бариші багаті.

А слуга тим часом вже й заніс торбину;
 Уминав зі смаком Толді печенину;
 Споро клав до рота, не встигав ковтати;
 Не змогли б і троє з ним до змаги стати.

А коли принесли дзбан вина хмільного,
 Наче до криниці, він припав до нього,
 Заразом півдзбана випив, ніби воду,
 Аж лякався Бенце: "Мо', піде на шкоду?"

* Чарда (угор.) — корчма, шинок.

** Гортобадь — степ в Угорщині. Тут часто з'являються в небі марева.

„Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze;
Temessük el azt ma, itt van, igyál, nesze!”

Avval odaadta az edényt Bencének:
Reszketett a keze az öreg legénynek,
Nem is bátorkodott inni egyszer sokat;
Mindig megolvasta titkon a kortyokat.

Míg ezek történtek a felső asztalon,
A kemencénél megpendült a cimbalom:
Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,
Már alutt, de fölkel, hallva, hogy vendég van.

Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
És kipattant vele vígan a középre:
Ivott is, táncolt is: majd leszakadt a ház,
Bence mindig mondta: „Megárt a bor, vigyázz.”

„Árt, nem árt, én avval nem gondolok! haj rá!” —
És az öreg kannát magasan felhajtá,
„Búsuljon a lovad, elég nagy a feje;
Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.

Kannát nekem csaplár! pintet az öregnek!
Mert nehéz a kanna: kezei remegnek.”
Megfogadta a szót a bormérő ember:
Bence a pintesből iszogatót renddel.

"Шкодить чи не шкодить — я журюсь не дуже.
 А тобі, мій Бенце, й поготів байдуже.
 Як радіє серце, розум забуваймо.
 У вині втопімо! Пиймо та гуляймо! —

Дзбан подав він служці: — На, заглянь на
 денце!"

І рука тремтіла у старого Бенце,
 І боявся пити враз багато трунку,
 Мав ковточок кожен потай на рахунку.

За столом горішнім коїлись ці речі.
 Загули цимбали долі, біля печі.
 Стариган-музика вигрівав там кості,
 Спав, та встав, почувши, що з'явилися гості.

Дзбан схопивши, Толді посеред кімнати
 П'є і починає танець вибивати;
 Аж трясуться стіни — так стрибає хвацько.
 Бенце нарікає: "Чи не забагацько?"

"Мало чи багацько — хто про міру дбає? —
 І вино до денця Толді випиває. —
 Хай твій кінь ламає голову на тому.
 Хочеться гуляти хлопцю молодому.

Дзбан мені, корчмарю! Кухля для старого,
 Бо від дзбана пальці затремтять у нього.
 Щедрий виночерпій робить те, що чує:
 Бенце п'є із кухля і ковтки рахує.

„Haj rá! haj! lakjuk el a búbanat torát;
 Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
 Ígyál vén cimbalom: mindjárt rád locsolom.”
 „Belém inkább uram: amúgy iszonyodom.”
 „Magadéból ingyen! hallod–e kocsmáros!
 Tégy úgy, mintha innál.” „Uram! nem lesz káros?”
 „Ha csak ennyit tudtok”, mondta Miklós, „inni:
 Igya meg a föld a maradékot: így ni!”

S végigönté a bort a szoba földjére:
 Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy: „éjnye!”
 Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
 Verte a fejével a mestergerendát.
 Széles jókedvében kurjantott nagyokat,
 Ivott, megint táncolt: megint ivott sokat;
 De mértéket tartott az öreg cimbora:
 Csak apránként fogyott a pintesből bora.

Egyszer elhallgatott, Miklóst nem dorgálta;
 Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
 Elszaladt előle a boglyakemence,
 Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.
 Toldi is beléunt a mulatozásba,
 Asztalon leborult két izmos karjára:
 (Meztelen karjában dagadtak az erek)
 Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

"Нумо! За журбою поминки сьогодні!
 Закуняв господар: пийте, скільки годні!
 Випий, цимбалісте, бо хлюпну на вуса". —
 "Краще в рот, мій пане... Лоскоту боюся..." —
 "Випий, господарю, сам свого! Чей стане?
 Ну, хильни! Пригуб хоч!" — "Ей, зашкодить,
 пане!" —
 "Ет, — говорить Толді, — вже катма й кумпана.
 Хай земля п'є решту!" — Й виливає збана!

Ось вино в кімнаті вже тече рікою.
 На докір хитає Бенце головою,
 Не вгаває Толді в гулянці веселій,
 Раз у раз сягає чубом аж до стелі.
 Добру дяку має! Все кричить завзято.
 П'є і знов — до танцю, знову п'є — й багато.
 Та до серця міра служнику старому:
 П'є вино із кухля по ковтку одному.

Перестав корити пана без угаву.
 Голову зважнілу потягло на лаву,
 Піч пішла шкереберть, ув очах стемніло;
 Сидячи, звалився, — так ослабло тіло.
 Нагулявся й Толді, сів за стіл, і чоло
 На міцні ручища положив він кволо.
 (Як на тих ручищах набрякали жили!)
 І заснув, і спав там парубок стосилий.

Tizenegyedik ének

„Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek,
Nem szükség a hajó oztán holt embernek.”

Ilosvai

1

Fölvevé a hajnal piros köpönyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába',
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.

Betekint félszeggel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

2

Aztán szétttekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csónak úszott rajta.

A csónakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppök hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

3

Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vízen,
Mégköté csónakát a budai részen,
Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:

Пісня одинадцята

З-поміж двох нас має хтось померти нині...
Чи потрібен човен неживій людині?

Ілошваї

1

Взяв на себе ранок червен плащ-кирею,
Заслонив любовно він півнеба нею.
Та були не дуже зручні оксамити:
Закортіло в чарду — трохи погостити.

Він крізь биту шибку дивиться впівока —
Цимбаліст на лаві спить там самотоко.
Ні душі надворі, крім слуги старого,
Що пильнує Ріго — коника баского.

2

Ранок Пешт і Буду зміряв аж до краю,
Чепурился в синім дзеркалі Дунаю.
А Дунай широкий зойку, крові повен,
А по тім Дунаю плине-плине човен.

На човні ж, дивіться, — Толді сам веслує,
Круг весельця хвиля піниться й вирує,
Ллється водоспадом осяйних краплинок,
Ніби з неба рине злива намистинок.

3

Вже, гляди, причалив Міклош у затоці
І, човна прип'явши на будайським боці,
Вискочив на берег... Він хвилини квапить,
Він шукає те, що серце здавна вабить:

Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgája,
Mert otthon is az volt kedves paripája.

4

Vett is amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán a szabó parasztot nem hagyott,
Mindenütt belepte az aranypaszománt;
Vett sisakot, páncélt, hét-tollú buzogányt,
Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobb kovács vert;
Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.

5

Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiú ruháján.

A Rigó sem az volt, aki tegnap estve,
Sárral, úti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőrén a fényes napsugár.

6

Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot,
Mint illet neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.

Золотую зброю, цанцирі сталеві
Та розкішну зброю доброму коневі,
Що челядник вірний прискакав на ньому,
Що любився й дома Толді молодому.

4

Все придбав наш Толді: щит великий, знадний,
Доломан не простий, а такий парадний,
Що на нім обшивкам місця бракувало;
І шолом, і лати, булаву й забрало,
Спис, кинджал і шаблю — усіляку зброю,
Викувану в Буді славною рукою;
Причандалля злотне, шкіряне і срібне, —
Що й казати, все те лицарю потрібне.

5

В чарду повернувся, вдяг новенькі шати
Й нумо булавою хвацько обертати.
Заблищало сонце на небесній бані,
Зупинило погляд на його убранні.

Ріго теж немовби іншої став шкіри:
Од пилюки був він весь дощенту сірий,
А тепер, як ворон, — чорним обернувся,
На лискучій шерсті промінь посковзнувся б.

6

А вже тая збруя! Кантар* із зірками!
Як йому пасує! Як сія бляшками!
Молодий хазяїн у сідлі вмовстився,
Ріго озирнувся і в танок пустився.

* Кантар — вудило, вуздечка.

Akkor „hopp!” s mint a szél, aki most szabadul,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadul;
Bence könnyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsut sem vett tőle kis gazdája.

7

Mi történt ezalatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;
Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok),
Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többitől, bátor
Egymást érte ottan a sok úri sátor.

8

Drága karos rengők dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, arannyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.

Egy öreg szék is volt a kellő közében,
Fényes drágakővel kipitykézve szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pokróccal szinte bé volt vonva.

9

A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon által;
Kívu!l fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.

Скік — і кінь, як вітер, що діставсь на волю,
Вже летить шалено з Міклошем по полю.
А слуга у сльози, жаль узяв за серце,
Не сказав же навіть: "Будь здоровий, Бенце!"

7

А тим часом, що то на тім боці, в Буді?
Слухайте: й про це я розповім вам, люди.
Там намет самого короля розбито,
Геть увесь із шовку голубого зшито.

Ніби кулачища (мо', цього й замало),
З нього повно китиць золотих звисало.
І хоч тіснувато тут наметам знаті,
Здалеку їх може кожен розпізнати.

8

У наметі крісла, чимсь м'яким набиті,
Оksamитом шиті, золотом покриті,
Довгими рядами тягнуться звабливо,
Що таке, повірте, й не присниться диво.

Посеред намету ще одна прикраса —
Старовинне крісло в дорогих алмазах
Запустило в землю кігті багрянисті,
І не так у землю, — в килими барвисті.

9

Табір одділяли від людей перила.
Щоб нога мужицька далі не ступила.
На пусті намети надилися ззовні
Вояки при зброї й диваки безмовні.

Duna partjaig nyúlt a korlát kétfelül,
Nagy üres tér maradt a korláton belül,
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
Lenne, ha a marhát oda eresztenék.

10

Duna-partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csónak a nyeléhez kötve;
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó odafenn, csónak volt a habon,

Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már hetednap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

11

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli:
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.

De imé hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömszaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván.

12

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fehér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,

Сходили поруччя по обидва боки
До води; між ними був майдан широкий.
Ярмарок би можна тут улаштувати,
Звідусіль худобу різну позганяти.

10

В Буді, над Дунаєм, гордий прапор має,
Човен на припоні древно колихає.
А на пештським боці теж, немов у свято,
Прапора піднято, човника прип'ято.

Люди — живоплотом понад течією.
Вбіг у річку острів, нехтуючи нею.
Острів ненажерний, острів цей — убивця,
Сьомий день шаліє лютий кровопивця.

11

Ось і чех зловісний їде з замка, з Буди,
На коні гарцює, випинає груди.
Глумиться з угорців, завдає їм перцю,
Мов ніхто не сміє вийти з ним до герцю.

Враз на пештським боці учинився галас:
Так юрба зраділа, аж заколихалась.
Ген туди, де прапор, мчить на скакунові
Лицар невідомий, битися готовий.

12

В Міклоша (це ж він був!) спущене забрало.
Тихо зняв перо він, що шолом вінчало,
Здалека біліло на вершку сталевім.
І перо те митю слуги королеві

S eveznek a tollal, mint hogy tisztök tartja,
A cseh bajvívóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

13

Ezalatt a várba gyors híradók mentek.
A király lejött és sok nagyúri rendek,
A két bajnok pedig csónakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvívó helyre.

Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csónakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.*

14

Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz” Miklós így felelt meg.
„Hanem hogy egy csónak elég egy embernek:

Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.”
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

15

Azután így szóla: „Vitéz! addsa kezed:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?”

* Szájhagyomány szerint. A. J.

Повезли на той бік голубим Дунаєм,
Чехові вручили за старим звичаєм.
Передав натомість чех перо багряне.
Значить, бій приймає. Бій ось-ось настане.

13

Поскакали в замок вістівці тривожні,
З Лайошем виходять і пани вельможні.
Чех і Толді прудко в ту саму часинку
Навстріч вирушали, в місце поєдинку.

Скочивши на берег, Толді пхнув ногою
Човен свій — хай плине хвилию швидкою.
І поплив той човен, як по річці шерех,
Глухо вдарив, ткнувся аж у пештський берег.

14

Чех спитав у Толді: "Що ж ти так, герою?
Чом пустив свого ти човна за водою?" —
"Лиш тому, звитяжцю, — відповів той строго, —
Що обом нам досить і човна одного.

Бо чиясь душа днесь полетить до неба,
А човна мерцеві далебі не треба".
І на тому, склавши руки до молитви,
Він благав у Бога помочі до битви.

15

Потім Толді каже: "Руку дай, вояче!
Ти мене не скривдив, я тебе — тим паче.
Втім, тобі зосталась лиш одна година.
Ну, а перед смертю все простить людина".

Erre a cseh nyujtá vaskesztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

16

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja.*

S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszén a jégcsap megcsordul:
Úgy csordult ki a vér minden ujja végén,
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

17

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyű erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom,
,Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.’”

18

Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy” felelte, „marhádat elvészem,
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.

* Szájhagyomány szerint. A. J.

Чех дає в залізних рукавицях руку,
Хоче Міклошеву сплющити. Ошуку
Ворога завчасно Толді передбачив
І його люб'язність добре розтлумачив.

16

І напружив Толді всю снагу незбуту
І потиснув чеху руку, в сталь закуту.
Гнулися рукавиці, наче льон у м'ялці,
Репалися пальці, рвалися на кавальці.

Мов вода зі стріхи в провесінь жадану,
З бурульок цівкастих, що на сонці тануть,
Кров у чеха з пальців так і цебеніла,
І душа у нього з жаху леденіла.

17

Взяв вояку Толді голими руками.
Стис без милосердя, тіпав до нестями.
Тануло й хрустіло витязеве тіло,
Поки на коліна чеху не скортіло.

"Не вбивай, — благав він, — не жадай загину,
Забери від мене весь маєток, сину,
Витязів дванадцять, їх скарби, худобу.
Сам тобі служити я ладен до гробу".

18

Міклошеве серце зм'якшало до краю:
"Ну, гаразд! Худобу, — каже він, — приймаю.
Тільки не подумай, не собі беру я.
Двох братів убив ти: неньці їх дарую.

Most, mint alamizsnát, megadom életed,
Hanem tégy hit alatt erős ígéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra mégsem teszed lábad.”

19

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csónak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, nekihúzakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.

Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében
meglátta s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „Kegyelem! irgalom!”
„Eredj, kérd Istentől: útid megmutatom.”

20

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Íziben elmetszé fejét a testétől,*
Piros lett a nagy kard gazdája véréből.

Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak:
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

* „Íziben”: hamarjában A. J.

І життя тобі я дам, як жебракові,
Тільки присягнися Господу Христові:
Хоч би край твій зникнув десь у круговерті,
Ти на нашу землю не ступнеш до смерті".

19

З ляку дав на все це згоду чех лукавий,
І вони вже мирно йшли до переправи.
Раптом безсоромник учиняє зраду:
Крадькома на Толді замахнувся ззаду.

Та побачив Міклош шаблю над собою
В дзеркалі Дунаю... і схопив рукою.
"Зглянься! Я благаю!" — чех цілує в ногу.
"Йди проси у бога! Покажу й дорогу..."

20

Звів шаблюку Толді, у лукавця взяту,
І віддав убивці милостиву плату.
З розмаху відтяв він голову від тіла,
Тільки кров на лезі запалахкотіла.

І на вістрі Толді голову здіймає:
Скрізь народ радіє, витязя вславляє.
Оплески і крики чути звідусюди.
І луну розносять вічні гори Буди.

Tizenkettedik ének

„Király azért ötet fejéhez választá,
És tizenkét lóra neki hópénzt adata.’

Posvai

1

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könnybe lábadt szeme a nagy öröm miá,

S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog víni holnap;
Most akadt emberre, aki megtanítja:
Máskor hogy’ gyalázza a magyart s hogy’ szidja.

2

„De ki az a bajnok? nem ösmered, Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóra való vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:

De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más víná ki a magyar becsületét.

3

Egyébiránt, legyen magyar avvagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öccse részét neki adom.”

Пісня дванадцята

Взявши в військо, Лайош Міклошу віддячив,
За дванадцять кінних сам платно призначив.
Ілошваї

1

Як схопив наш Толді чеського вояку
І як той прилякнув на коліна з ляку,
Вмить повеселішав Лайош ясноликий,
Утирав слезини в радості великій.

І сказав вельможам, що стояли близько:
"Завтра вже не вийде чех на бойовисько.
От знайшовся лицар — і на вбивцю кара!
Не посміє більше гудити мадяра.

2

Ну, а хто ж той воїн? Хто назве, вельможі?
Чи не ти, мій Дьєрдю?... Я, на жаль, не можу.
Хоч усіх достойних, все лицарство краю —
Кожного по йменню і в обличчя — знаю...

А в руках у цього — міць на диво дужа,
Зроду ще не бачив я такого мужа.
Мабуть, не мадяр він; прикрий нам гостинець:
Нашу честь угорську виборе чужинець?

3

Втім, чи буде німець, чи з-між нас, мадяри, —
Відволає край наш од страшної кари.
Тож і нагорода лицарю багата:
Весь наділ убивці — Дьєрдевого брата".

Toldi György e szóra csak úgy hűle-fűle,
Szétnézett, hallja-e más is őktivüle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öccse van, annak örültenek.

4

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király őfelsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.

El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat.”

5

Térdre esett most a király lábainál
S így kezdette Miklós: „Oh felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.

Magam sem tudom hogy', esém gyilkosságba,
S elzaklatott bátyám a széles világba:
Én meg idejöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.”

6

Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnymá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.

Кидало те слово Дьєрдя в жар і холод.
Чи не чув хто інший? — озираєсь навколо...
Буркало, шептало, потішалось панство.
"Брат — убивця!" — зуби шкірило злорадство.

4

Як одрізав Міклош голову від тіла,
Як вона на шаблі високо злетіла,
Сам король за Толді наказав послати
Витязів дванадцять у вбраннях багатих.
Ті зійшли на поле прапорним ескортом,
Привели героя урочисто й гордо.
Мовив Лайош: "Хто ти? Покажи-но чоло!
Підніми, мій друже, врешті забороло".

5

Впав до королівських ніг непереможний
Толді, заволавши: "О ясновельможний!
Зовсім я не лицар, а блукач без долі,
Та — відомо богу — не з своєї волі.

Як — і сам не знаю — гріх узяв на душу,
Братовим вигнанцем мандрувати мушу.
І сюди прийшов я, щоб на чеха стати,
Милості твоєї чи покари ждати".

6

Міклошеве слово правду розказало,
І лише тоді він підійняв забрало.
То поблідне хлопець, то почервоніє,
То журба, то радість серцем володіє.

Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?”
Miklós a fejével ráütött e szónál.

7

Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak! hű vitézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:

Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öccsét örökéből,
Hogy' tagadhatná ki a nemzetségéből.

8

Tudom minden csínyát, mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öccsét parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte,

Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
Az ő hírét—nevét homályba takarja;
Mert — de'jszen tudja azt az ő gonosz lelke,
Öccsét rangja szerint miért nem nevelte.

9

Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,
S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
Kivallák szolgálai, mi módon tartatott
A testvéröccsére embervadászatot.

Усміхнувся Лайош юнаковій вроді.
І спитав уголос при всьому народі:
"Чи не Лерінц Толді батько твій, герою?"
І кивнув на теє Міклош головою.

7

До вельмож тих Лайош отоді звернувся,
Королівським словом їх сердець торкнувся:
"Слухайте, панове, люде мій хоробрий,
Що скажу тепер я — в час лихий і добрий.

Дьердю брат він рідний, — ось хто перед вами,
Дьердеві, що брату скрізь копає ями;
Хоче Дьердь зробити з Міклоша заброду,
Спадщини позбути й батьківського роду.

8

Знаю, що він коїв хитро та облудно,
І про це скажу я в вічі привселюдно:
Брату-сиротині — все коса і вила;
З заздрістю дивився, як росте в нім сила;
Думав: піде Міклош у борню криваву.
Та й затьмарить гонор, честь його і славу.
Думав... Ех, негідник, добре знав причину,
Чом давав вихову брату не по чину.

9

Знаю й те, що якось Дьердь його підбурив,
І сердитий Толді в джуру камінь шпурив.
Виказали слуги Дьердеві старання, —
Як тоді на брата скоїв полювання.

Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,
Ki csupán magától ennyire bírt menni!”

10

Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge korához ily ritka bölcseségét:
Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.

A király most szemét Miklóstra vetette,
Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
És monda nyájasan: „Ifju vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ád el.

11

Én neked a földön ím kegyelmet adok:
Kérd Istent, remélem Isten is adni fog;
Bírnád békességben birtokod, ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.

És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önként neked adja részét:
Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?”

12

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyú pogány
Harag sötétellett a király homlokán.

Правда, Дьєрдю Толді?.. Так, володар правий.
Знає, хто що діє в закутках держави.
Вилити на брата стільки злості й бруду...
Таж себе він ділом виправдав без суду."

10

Загула вся площа, словом тим зігріта:
"Ач, король — мудрець, хоч молодий на літа!"
Дьєрдь похнюпив носа, червонів, крутився,
З сорому крізь землю ледь не провалився.

Міклоша ж володар знов окинув зором,
Поплескав рукою по плечу бадьоро
І люб'язно мовив: "Підведись, молодче!
Брат тебе запродав, та ще раз не схоче.

11

Я земне прощення дам тобі, а може,
В господа святого вимолиш і боже...
Помужній, юначе, й володій землею,
Ще такий господар не втіщався нею.

А щоб брат-сусіда від злоби не гинув,
Він тобі дарує й власну половину,
Брат, що зрікся брата рідного і крові,
Обіцяв же й, певне, ще стоїть на слові".

12

Дьєрдь округлі очі втупив у владику,
Хоче "ні" сказати, та — мовчи, язичу!
Бо король проймає поглядом огненним
І нахмурих брови в запалі страшеннім.

„Jól van”, mond a király, „igen a felelet?
Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
Most pedig, miután így kipróbáltalak,
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.”

13

Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
Teljék vele fösvény szived kívánsága;
Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be sergébe, csupán közembernek;
Jó az Isten, jót ad: megszerezi kardom,
Amire szükségem leszen, avval tartom.”

14

Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged
S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.”

De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
Toldinak nyujtotta s mondá: „Kösd fel, nesze!”

15

Semmit se mondhatna s adhatna királya,
Ami Toldinak ily örömet csinálna,
Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
Dárius kincsének még oda sem nézne.*

* „Oda sem néz neki”: tréfás kitétel, körülbelül ennyit tesz: fel sem veszi, rá sem hajt. A. J.

"Бачу, — мовить Лайош, — згідний ти. Чудово!
Згоду цю ще нині потверди письмово.
А що вже тебе я розпізнав упору,
Мушиш забиратись геть із цього двору".

13

Обіззався Міклош: "Добрий володарю!
Про масток Дьєрдя я ніяк не марю.
Свій ладен віддати... Забирай же, брате,
Насити ним серце, жадністю поймає.

Тільки те прошу я у царя земного,
Щоб мене до війська взяв за рядового...
Бог дає, бог візьме... Шабля ж вірна буде!
Що мені потрібне, то вона здобуде".

14

А король на теє: "Не дитинься, сину!
Чи тебе я взяв би рядовим — без чину?
Будеш охронцем ти моїм незмінним
З першою ж платнею за дванадцять кінних".

Поки з уст лилася королівська ласка,
Володар шаблюку зняв у себе з паска
(Діамант на ручці в золотій оправі)
І подав герою: "На, носи у славі!"

15

І нічому в світі — слову, цінній штуці —
Не зрадив би Толді так, як тій шаблюці;
Не замилювався б землями, грошима,
Дарієвим скарбом, чорними очима.

Azért akarta is szépen megköszönni,
De a szó nem akart a nyelvére jönni,
A király azonban nem neheztelt érte,
Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.

16

És hogy örömeiben ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mindaz, amit szíve kíván,
Épen mintha álma kezdődnék most elől,
Anyját látja jöni a korlátok felől.

Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kímélve szorítá páncélos ölébe,
Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

17

Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta.
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a zápor bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:

„Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom;
Be szép vagy! be nagyon illel leventének!
Isten sem teremtet tégedet egyébnek.”

18

Miklós pedig monda: „Nem megjövendőltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz, belőlem?
De nem köszönöm azt magam crejének:
Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.

Він хотів за шаблю дякувати чемно,
Та засохло в горлі, силкувавсь даремно.
Королю ж немовби хтось шептав: "Не сердсья!.."
Знався він на мові мовчазного серця.

16

А щоб тому щастю повняви ставало,
Щоб усе було, як серце забажало,
Толді, мовби сон свій розпочав спочатку,
Між перил побачив рідну паніматку.

Біг її стрічати, — в думці тільки ненька, —
В панцирних обіймах пригортав злегенька.
Ї стояли мовчки, — ні плачу, ні схіму;
Тільки Бенце слізьми тамував утіху.

17

Та з сердець раптово, — як їх радість тисне! —
Ніби дощ із хмари, злива сліз як бризне!
Плачуть, плачуть очі, плачуть довго й рясно.
Ї, нарешті, мати вимовляє щасно:

"Плоть моєї плоті — лиця, брови, губи!
Знов тебе я бачу, соколе мій любий!
Як тобі, синочку, личить це убрання!
Ніби ти й родився для рицарювання".

18

"А казав я — сина слухала матуся, —
Що піду у військо, що свого доб'юся.
Та за це не силі дякую стоборній,
А господній волі й ласці дивотворній.

Mármost Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyfaluba megy, mi pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem, irigykedjék, míg el nem temetik.”

*

19

Így szerette anyját a daliás gyermek,
Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek;
Nem is lőn asszonnyal tartós barátsága,
Azután sem lépett soha házasságra.

Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalász-módra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot;
Csuda-dolgairól írtak krónikákat

20

Senki sem állhatott ellent haragjának,
De ingét is odaadta barátjának,
S ha nem ellenkedett senki az országgal,
Örömet tanyázott a víg cimborákkal.

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen civódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

З Дьердем помінятись мусимо місцями.
Буде в Надьфалу він, ми ж — у Буді з вами.
Чей порозумніє, кине чвари вперті.
А як ні — хай скніє в заздощах до смерті".

*

19

Так любив матусю, — мав таку натуру, —
Не здававсь ніколи у полон амуру,
До тривкої дружби не схиляв дівчину
І не взяв нікого й потім за дружину.

Виховався з нього витязь-велет грізний.
Мов траву, косив він ворогів вітчизни,
Боронив владику й кволих од зневаги.
Хроніки писали про його звияги.

20

Мав до криводушних лють непогасиму,
Віддавав останнє другу-побратиму.
І коли не лізли вороги з війною,
Він гуляв, бувало, залюбки з братвою.

Не лишив худоби, землі чи одежі,
Ні дітей, щоб гризлись через тії межі,
Та багатства світу, хоч би їх без ліку,
Не затьмарять слави Міклоша довіку.

TOLDIVAL VALÓ BIRKÓZÁSOM

Ismerem még gimnazista korom óta. Emlékszem magyar tanárunk lelkes versmondására. Sok Arany-sor él most is emlékezetemben. Némelyek feltűnnek az évek homályából, mint Toldi Miklós képe:

Rémlik, mintha látnám természetes növését,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Már első találkozásunkkor elbűvölt engem Toldi varázslatos erejével. Csodáltam hatalmas kezét, amellyel a szörnyű vendégoldalt emelte fel, hogy megmutassa az utat Laczfi Endre hadának. De leginkább mégis a bikaviadal kápráztatott el. Akkor szentül hittem: valóban lehet egy embernek olyan ereje, hogy a szilaj bikát szarvánál fogva húzza a vágóhídra. Csak később, már felnőtt koromban kezdtem kételkedni ebben.

Birkózni Toldival? Ennek még a gondolatától is visszariadtam. De most, amikor mégis elvettem a kockát, s a Toldival való birkózásom hevében vagyok, szétfoszlottak kétkedéseim. Miklós ereje, Arany művészete — nagy ellenfelek ezek egy fordító számára. Néha úgy tetszik, hogy ez emberfeletti munka, hogy sose fogok megbirkózni vele. S elhűlök, látva Arany „rettenetes” ábrázoló képességét, ámulatba ejtő nyelvgazdagságát, egyszerűségét, a néppel, a népköltéssel való egybeolvadását. Csak most éreztem meg valójában, mennyire igazuk van azoknak, akik azt hangoztatják, hogy fordítani közvetítő nélkül, eredetiből kell, mert csak akkor lehet igazán megközelíteni s átadni annak a felérhetetlen szépségét.

A munka folyamatáról, a Toldi fordítási problémáiról és nehézségeiről tanulmányt lehetne írni. Talán erre is sor kerül majd,

МІЙ ДВОБІЙ З ТОЛДІ

Знаю його ще з гімназійних років. Не забулося, з якою щиросердністю звучали строфи про нього в устах нашого викладача угорської літератури. Багато рядків Яноша Араня живе в моїй пам'яті й тепер. Деякі з них виринають із глибини літ, як образ Міклоша Толді:

Rémlik, mintha látnám termetes növését,
Pusztító csatában szállfa-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Вже з першого знайомства мене заворожила неймовірна Міклошева сила. Я зачудувався з його величезних рук, що однією з них він підійняв угору важкесного возового рубля, аби показати дорогу військовій Ендре Лацфі. Та найдужче вразив мене все-таки двобій з биком. Тоді я свято вірив, що людина годна й справді володіти такою силою, яка дозволила б їй узяти роз'ярілого бика за роги й поволікти до бойні. Лише згодом, у зрілому віці, почав я в цьому сумніватися.

Піти на двобій з Міклошем Толді? Я відсахувався навіть від думки про це. Проте сьогодні, коли, як кажуть, жереб кинуто, і я перебуваю в розпалі двобою з Толді, мої сумніви розвіялись. Хоча Міклошева сила, Араневе мистецтво — либонь, непоборні суперники для перекладача. Іноді ловиш себе на думці, що змагання з ними — понад людські сили й можливості, що я ніколи не впораюся з непомірною ношею. І в мене мороз біжить по спині, коли відчуваю на дотик Араневу зображувальну можуть, дивовижну рясноту його мови, його простоту і злитність із народом, із народним мисленням. Лише тепер я збагнув до кінця, яку священну правду відстоюють ті, хто наголошує на тому, що перекладати треба без посередника, з оригіналу, бо тільки в цьому разі можна справді наблизитися до його недосяжної краси, а значить — і відтворити її.

Про сам процес роботи, проблеми й труднощі перекладу "Толді" напрошується ціле дослідження. Можливо, згодом, коли, нарешті, вдасться зодягнути Міклоша в "українські

ha Toldit végleg bemutathatom ukrán köntösben. Elégedjünk most meg csupán néhány megjegyzéssel, gondolattal.

Arany Toldija már vagy 13 nyelven jelent meg, köztük angolul, németül, franciául, olaszul. Oroszul Leonyid Martinov neves költő fordításában csak 1960-ban tették közzé. Ukránra még nem fordították, legalábbis nincs ilyen adat birtokunkban. A világirodalom s többek között Petőfi verseinek és Arany Keveháza című elbeszélő költeményének ukrán tolmácsa, Vaszil Scsurat tervezgette Toldi fordítását. De sajnos, ez a szándéka nem valósult meg.

Miért fogtam én hozzá a Toldihoz? Elsősorban azért, mert szükségesnek, sőt kötelességnek tartom megszólaltatni a magyar s az egész világköltészetnek ezt a remekművét ukránul is. Tudatában vagyok annak, hogy nagy fába vágja a fejszéjét az, aki Toldival birkózni merészkedik. E fára sok évig néztem, s pusztá kezemet se mertem emelni rá. De most úgy hiszem, elérkezett annak az ideje, hogy megpróbáljam. Mi lesz a vége ennek? Ki lesz a győztes? Majd meglátjuk...

Milyen elvek irányítják munkámat? A legfontosabb számomra: hű maradni az eredetihez s egyúttal olyan fordítást adni az ukrán olvasó kezébe, amelyen ne érződjék a fordítás. Vagyis azt szeretném, hogy az ukrán Toldi úgy hasson olvasóira, mint az eredeti mű.

Az eredetihez való hűség mind a költemény tartalmára, mind a formájára vonatkozik. Ez szerintem fordításomnak a legnehezebb feladata. Amilyen mértékben csak lehet, meg akarom őrizni a művészi kifejezés eszközeit, a ritmus sajátosságait, s természetesen a rímelést. Ugyanakkor arra törekszem, hogy ez a formahűség ne legyen a tartalom rovására.

Arany Toldijának egyik legjellegzetesebb vonása a népiesség. Az író bőségesen merített a népköltészet forrásából, az egyszerű emberek nyelvgazdagságából. Hű Toldi-fordítás nem képzelhető el a népies vonás megőrzése nélkül. Úgy látom, hogy ez csak egy módon lehetséges: a megfelelő ukrán népköltészeti eszközök felhasználása segítségével.

шати", настане черга й для цього задуму. А поки що задовольнімося лише кількома заувагами, міркуваннями.

Досі Аранів "Толді" побачив світ 13 мовами, серед них — англійською, німецькою, французькою, італійською. Його російськомовний переклад, здійснений визначним поетом Леонідом Мартиновим, опубліковано лише в 1960 році. Українською мовою поему раніше не було перекладено, принаймі таких даних у нашому розпорядженні немає. Відомо тільки, ще товмач світової поезії, в тому числі віршів Шандора Петефі та епічної поеми Я. Араня "Кевегаза" Василь Щурат планував перекласти й поему "Толді". На жаль, цей його намір залишився не здійсненим.

Чому звернувся я до "Толді"? Передусім тому, що вважав за потрібне, ба навіть за свій обов'язок, щоб цей шедевр угорської та всієї світової поезії зазвучав, нарешті, й українською мовою. Усвідомлюю: на дуже могутнє дерево замахнувся сокирою той, хто наважився стати на двобій з Міклошем Толді. Упродовж багатьох літ я дивився на це "дерево", не дозволяючи собі підняти на нього навіть голі руки. Нині ж, мені здається, настав час випробувань у двобої. Чим він закінчиться? Хто буде переможцем? Поживемо — побачимо...

Якими принципами керуюсь у своїй праці? Щонайважливіше для мене — зберегти вірність до оригіналу, а водночас дати в руки українським читачам таку інтерпретацію твору, на якій не відчувалося б, що перед ними — саме переклад. Інакше кажучи, мені хотілося б, щоб український "Толді" впливав на читача так, як впливає оригінал.

Принцип вірності до першотвору стосується як змісту, так і форми поеми. Гадаю, тут криється найважча частина мого завдання. Якомога більшою мірою — в рамках можливого — хочу зберегти засоби художнього вислову, особливості ритміки і, звичайно, римування. В той же час я прагну до того, щоб вірність формі не пішла на шкоду змістові.

Однією з найхарактерніших рис поеми "Толді" є її народність. Арань щедро черпав із криниці народної поезії, мовного багатства простого люду. Без відтворення цих фольклорних властивостей годі й уявити собі адекватний переклад

Ízelítőül hadd közöljek fordításomból egy versszakot, és pedig Toldi legelső sorait, amelyek úgy kezdődnek, hogy „Mintha pász-tortűz ég őszi éjszakákon...” Az itteni magyar olvasó többnyire tudja az ukrán nyelvet s könnyen összeegyeztetheti e sorokat az eredeti szöveggel. Íme az előhang első versszaka tolmácsolásomban:

Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню
Миготить у пусті, ген над широчінню,
Образ Толді сяє, з давнини зринає,
З далечі десятка поколінь палає.

Бачу Міклошеву велетну поставу,
Підіймає списа, йде на битву праву.
Чую грізну силу в голосі гучному, —
Нині хтось гадав би: то удари грому.

Toldy Ferenc irodalomtörténész és kritikus még 1847-ben, Toldi megjelenése évében, így fejezte be hosszú, magasztalásokkal teli ismertetését Arany költeményéről: „A mű oly tökéletes a maga nemében, hogy költője nevét, ha ez többet nem adna is ezentúl, megörökíteni képes.” Ugyanabban az évben Eötvös József így kiáltott fel: „Toldiért mindent szívesen odaadnék, amit életemben írtam és írni fogok”. Emlékezzünk, hogy sietett a nagy Petőfi tudára adni Aranynak „azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem.”

Ha majd az ukrán Toldi, mely előreláthatólag Arany balladáival egy kötetben 1967-ben, Arany János születésének 150-ik évfordulója alkalmából jelenik meg Kijevben, ennek az elragadtatásnak legalább egy részét felkelti az olvasóban, ha megköze-líti a mű tökéletességét, én elégedett és boldog leszek.

1966

Jurij Skrobinec

Megjegyzés: Megjelent az ungvári Kárpáti Igaz Szó című napilapban 1966. április 17-én azzal a szerkesztőségi megjegyzéssel, hogy ezt a cikket a magyar irodalom ismert ukrán tolmácsa magyar nyelven írta a lap számára. Maga a fordítás első kiadása — a balladákkal együtt — 1969-ben jelent meg a kijevi Dnyipro Könyvkiadó gondozásában. (A Szerkesztő)

поеми. Як на мене, досягти такої вірності можна тільки за однієї умови: вдаючись до використання відповідних засобів української народнопоетичної творчості.

Задля проби на смак дозволю собі навести одну строфу з мого перекладу, точніше першу строфу твору, яка починається словами, що їх знають усі угорці зі шкільної парти. Тутешні шанувальники Я. Араня здебільшого володіють і українською мовою, то й зможуть порівняти ці рядки з оригінальним текстом. Ось перша строфа заспіву до поеми в моєму перекладі:

Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню
Миготить у пусті, ген над широчінню,
Образ Толді сяє, з давнини зринає,
З далечі десятка поколінь палає.

Бачу Міклошеву велетну поставу,
Підіймає списа, йде на битву праву.
Чую грізну силу в голосі гучному, —
Нині хтось гадав би: то удари грому.

Ще в 1847 році, отже, в рік першопояви "Толді", історик літератури і критик Ференц Толді свою обсяжну, сповнену дифірамбів, статтю про поему Я. Араня закінчив словами: "Цей твір такий досконалий, що здатний увіковічити ім'я автора навіть тоді, коли він більше нічого не напише." Того ж року з уст Йозефа Етвеша вирвалося: "За поему "Толді" я радо віддаю би все, що написав досі і напишу за свого життя". Згадаймо також, як великий поет Шандор Петефі квапився повідомити Араневі "про те враження, про ту радість, про те захоплення, що їх пробудив у мені Ваш твір".

Якщо український "Толді", який в одній книзі з баладами поета має вийти 1967 року в Києві до 150-річчя з дня народження Яноша Араня, розбудить у читачеві бодай частку того захоплення, якщо бодай наблизиться до згаданої досконалості поеми, я буду задоволений і щасливий.

1966 р.

Юрій Шкробинець

Примітка. Опубліковано цю статтю в ужгородській угорськомовній газеті "Карпаті igaz so" 17 квітня 1966 р. з редакційною приміткою про те, що вона написана спеціально для даного часопису угорською мовою. Тут подаємо її в авторському перекладі. Переклад же поеми разом з баладами вперше побачив світ 1969 р. в київському видавництві "Дніпро". (Редактор).

TARTALOM

ЗМІСТ

Jurij Skrobinec. Kell, miként a gyökér. (Vers) 4

Юрій Шкробинець. Потрібний, мов корінь. (Вірш) . 5

Toldi 8

Толді 9

Jurij Skrobinec. Toldival való birkózásom. (Utószó) 154

Юрій Шкробинець. Мій двобій з Толді. (Післямова) 155

Піти на двобій з Міклошем Толді? Я відсахувався навіть від думки про це. Проте сьогодні, коли, як кажуть, жереб кинуто, і я перебуваю в розпалі двобою з Толді, мої сумніви розвіялись. Хоча Міклошева сила, Араневе мистецтво — либонь, непоборні суперники для перекладача. Іноді ловиш себе на думці, що змагання з ними — понад людські сили й можливості, що я ніколи не впораюся з непомірною ношею.

...Чому звернувся я до "Толді"? Передусім тому, що вважав за потрібне, ба навіть за свій обов'язок, щоб цей шедевр угорської та всієї світової поезії зазвучав, нарешті, й українською мовою.

Юрій Шкробинець

1966 р.

„Birkózni Toldival? Ennek még a gondolatától is visszariadtam. De most, amikor mégis elvetettem a kockát, s a Toldival való birkózás hevében vagyok, szétfoszlottak kétkedéseim. Miklós ereje, Arany művésze — nagy ellenfelek ezek egy fordító számára. Néha úgy tetszik, hogy ez emberfeletti munka, hogy sose fogok megbirkózni vele.

...Miért fogtam én hozzá a Toldihoz? Elsősorban azért, mert szükségesnek, sőt kötelességnek tartom megszólaltatni a magyar s az egész világköltészetnek ezt a remekművét ukránul is.”

Jurij Skrobinec

1966

COURT JAROS* TOLDI